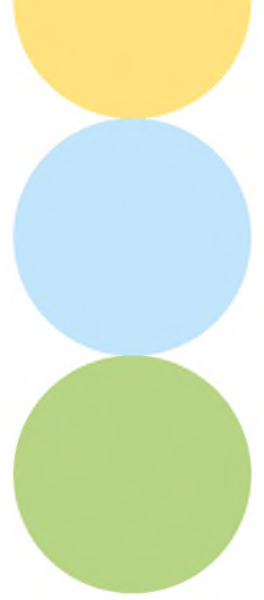

Перспективи
сталого розвитку
сільських територій

ПОПРИ ВІЙНУ ТА ІНШІ ТРУДНОЩІ:

ЯК РОЗВИВАЮТЬСЯ
СІЛЬСЬКІ ГРОМАДИ
УКРАЇНИ

Дорогі читачі та читачки!

Ця публікація підготовлена в межах проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій», що реалізується з березня 2021 року [ГО «Екодія»](#), [ГС «Українська мережа сільського розвитку»](#) та [ГО «Спілка сільського зеленого туризму України»](#) у співпраці з німецькою [ГО «Austausch e. V.»](#).

Основними завданнями проєкту стали посилення спроможності громадянського суспільства в Україні, покращення міжсекторальної та міжнародної співпраці задля забезпечення сталого розвитку та зміцнення інструментів залучення зацікавлених сторін на рівні громад. Для цього ми працювали з різними ініціативами, громадськими організаціями, експертами та безпосередньо представниками громад різних регіонів України.

На початку проєкту перед нами стояли зовсім інші виклики. Вони змінилися після повномасштабного вторгнення росії в Україну, проте завдання лишилися ті самі, а ще більшого значення набули скоординовані дії, згуртованість і співпраця на різних рівнях. Кожна громада має унікальний досвід, але всі вони відчули на собі важливість лідерства та єдності.

Ми вирішили зберегти цей досвід у формі історій п'яти громад проєкту, а саме: Барської громади Вінницької області, Валківської громади Харківської області, Вовковинецької громади Хмельницької області, Камінь-Каширської громади Волинської області та Малобілозерської громади Запорізької області.

Робота над цією публікацією тривала з травня по грудень 2022 року. Упродовж цього часу ми мали змогу провести численні зустрічі, поспілкуватися та записати розповіді про шлях громад до повномасштабного вторгнення, їхній досвід участі в проєкті, результати та досягнення, як змінилося їхнє життя та фокус діяльності після 24 лютого, історії згуртованості в найскладніші часи, а також чи не найважливіше — бачення перспектив майбутнього розвитку з урахуванням саме цього досвіду.

Варто зауважити, що всі історії подаються від перших осіб — учасниць та учасників проєкту, з якими ми співпрацювали ще до початку повномасштабної війни, і містять їхній суб'єктивний досвід і погляди на світ, тому публікація загалом не претендує на абсолютну об'єктивність чи узагальнення досвіду згаданих громад.

Історії доповнені короткими коментарями експертів проєкту, що висвітлюють питання, якими живуть громади сьогодні і яким власне присвячувався цей проєкт, — взаємодія місцевої влади з громадськістю, громадська активність і згуртованість, розвиток туризму та формування агротуристичних кластерів, екоактивізм та реалізація екологічних проєктів, соціальне та жіноче підприємництво, збереження та поширення нематеріальної культурної спадщини тощо. Додатково матеріали ілюстровані фотографіями з життя громад та учасників проєкту.

Віriamo, що для світової, зокрема європейської, спільноти буде цікаво ознайомитися з історіями діяльності окремих громад в умовах воєнного стану, щоб краще зрозуміти українське суспільство, а для громадянського суспільства в Україні — з'явиться нагода запозичити добрий приклад згуртованості громадян, консолідації зусиль і розвитку.

Сподіваємося, що ця публікація стане не лише пам'яткою для учасників проєкту, а й мотивує наших читачів шукати спільні рішення та посилювати прагнення до сталого розвитку. Ми точно знаємо, що переможемо в цій війні, і те, яким буде майбутнє України, залежить уже зараз від кожного з нас.

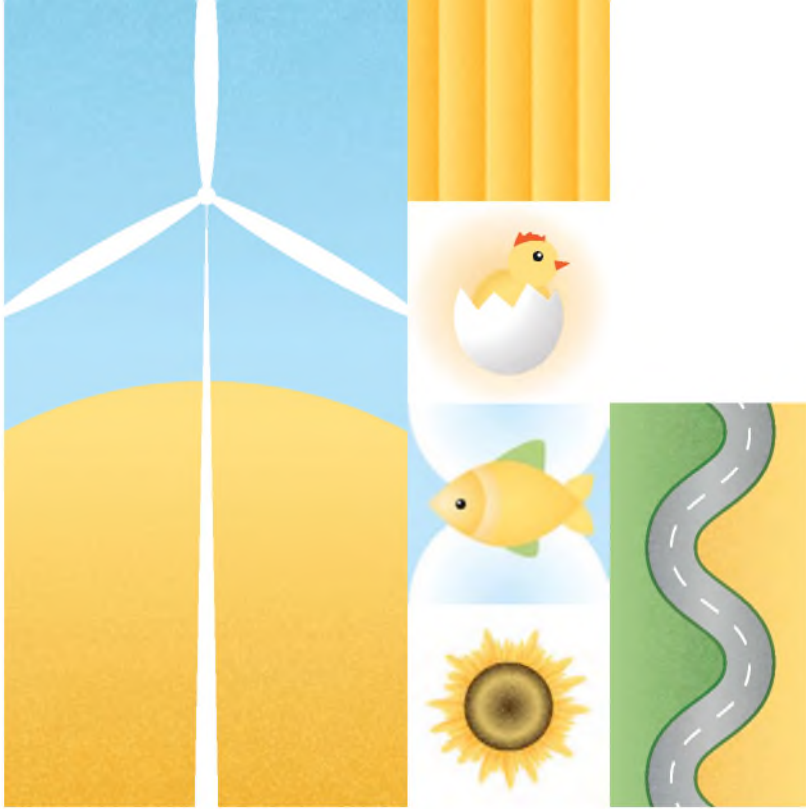
З вірою та впевненістю в краще майбутнє

**Олеся Мороз,
ГО «Austausch e. V.»**

**Ірина Околович,
ГО «Спілка сільського зеленого туризму України»**

Слава Україні!

<u>Вступне слово</u>	3
<u>Валківська громада: агрокластери, гончарство та гастрономічні традиції</u>	6
<u>Барська громада: допомога переселенцям, підтримка військових і нові проєкти</u>	16
<u>Вовковинецька громада: партнерства, екологічні проєкти та соціальне підприємництво</u>	24
<u>Камінь-Каширська громада: міжнародні зв'язки, агрокластери та зелений туризм</u>	32
<u>Малобілозерська громада: окупація, сільський крафт і жіноче лідерство</u>	44
<u>Завершальне слово</u>	54

ВАЛКІВСЬКА ГРОМАДА:

агрокластери, гончарство та гастрономічні традиції

Про Валківську міську територіальну громаду на Харківщині знає багато хто в країні — вона відома своїми давніми гастрономічними традиціями та гончарством. Тут виготовляють унікальні прадавні свищики — глиняні іграшки-свистки і готують борщ за незвичним рецептом — з валківськими сливами.

Якби не повномасштабна війна, Валківщина, ймовірно, уже була б відомим центром туризму, мала сучасний технопарк і втілювала багато інших цікавих проєктів. Натомість громада стала потужним тилом в області — за 50 кілометрів звідси проходила лінія фронту.

З перших днів повномасштабного вторгнення Росії на Валківщині приймають переселенців, кількість яких майже зрівнялася з чисельністю місцевих жителів. Трохи оговтавшись, громада відновила роботу над утіленням усіх призупинених проєктів.

Громаду презентує Ольга Тимошенко.

Ольга Тимошенко — директорка комунального закладу спеціалізованої мистецької освіти [«Валківська школа мистецтв»](#). Художниця, етнографиня, дослідниця місцевих мистецьких традицій, атестована майстерка з гончарства.

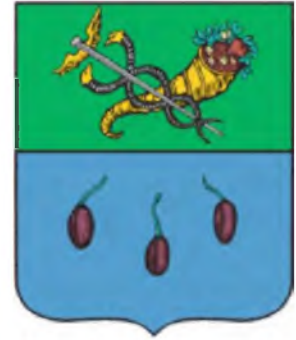
З 2019 року — членкиня Співки сільського зеленого туризму. Очолює відокремлений підрозділ співки в Харківській області. Входить у Національну спілку народного мистецтва України.

У 2020 році за ініціативою пані Ольги елемент нематеріальної культурної спадщини «Мистецтво виготовлення глиняної забавки валківський свищик» включили до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини.

Ольга досліджує місцеву гастрономію, родинні традиції і фольклор. Популяризує зелений туризм у Валківській громаді, має власну зелену садибу «Садиба майстрів». Раніше приймала туристів, а зараз — внутрішньо переміщених осіб.

Валківська міська територіальна громада розташована в Богодухівському районі Харківської області. До її складу входять 102 населені пункти, які об'єдналися у 2020 році, раніше всі вони належали до Валківського району.

Адміністративний центр громади — місто Валки. До Харкова звідси близько 53 кілометрів.

Населення громади — 28 тисяч осіб. З 24 лютого 2022 року тут знайшли притулок 23 170 внутрішньо переміщених осіб.

Основний прибуток громада отримувала з податків, аналогів і ренти на землю. Бюджет громади за 2021 рік становив 281 млн грн, за 2022 рік — 304 млн грн.

У 2021 році громада встановила рекорд «Наймасовіший пересвист на глиняних звукових іграшках», який включено в Національний реєстр рекордів України.

Життя валківчан після 24 лютого 2022 року: побутові проблеми втратили актуальність

Повномасштабне вторгнення російських військ розділило життя Валківської громади на «до» і «після». Війна тут не просто об'єднала людей, а й загартувала. Усі побутові, технічні та соціальні проблеми в громаді розв'язують злагоджено й чітко.

“ До повномасштабної війни ми мали проблеми з водогоном й електропостачанням. Водогін старий, тож траплялися постійні аварії мережі, — розповідає Ольга Тимошенко. — За час війни через наплив переселенців навантаження збільшилося вдвічі, але надзвичайних ситуацій було набагато менше, їх розв'язували дуже швидко. Війна мобілізувала всі структури, і ми почали більш відповідально ставитися до буденних справ».

Пані Ольга щодня виготовляє зефір, гроші з продажу якого передає на купівлю амуніції для військових. Її племінник служить у ЗСУ.

Більше уваги приділяють селам

Завдяки реформі децентралізації в громаді змінився формат взаємодії центру ухвалення рішень з населеними пунктами, які йому підпорядковуються.

“ Голова й адміністрація громади дуже добре комунікують зі старостами всіх сільських округів, — розповідає Ольга Тимошенко. — Гуманітарна допомога надходить централізовано в першу чергу до сіл і селищ, а вже потім у місто. Селам приділяють більше уваги, і це тішить, тому що саме туди поїхали ті переселенці, яким життя в нашому містечку загороге. У мене в садибі живе молода родина. Вони поїхали у Львів, а потім повернулися зі словами «взьміть нас назад, будь ласка, бо далеко від Харкова і рідних».

Бізнес і місцеві жителі діяли як одне ціле

У перші місяці повномасштабної війни в громаді з'явилися місцеві лідери. Люди, які раніше не проявляли ініціативу, стали волонтерами. Вони підтримують українських захисників, допомагають біженцям, розповідає пані Ольга.

“ Усі ми певною мірою проявилися під час війни — хтось зібрав валізу і поїхав, захищаючи себе і життя своїх дітей, хтось залишився тут, — говорить жінка. — Люди, які раніше ніколи не проявляли ініціативу, очолили наш місцевий волонтерський рух, відгали свої приміщення, наприклад кафе. Ми фактично передмістя, тому тут є, кого годувати, окрім переселенців. Власники закладів харчування організували і приготування їжі, і підвезення для наших захисників. У нас була надзвичайна самоорганізація місцевого бізнесу й мешканців».

Зараз у громаді є кілька волонтерських груп. Їх підтримує місцева влада — допомагає з приміщеннями, комунікацією і логістикою. Також співпрацюють з волонтерами з Харкова. Валківська громада прийняла рекордну для себе кількість переселенців.

“ Багато людей втратили житло і планують залишитися в нас ще на тривалий час, — розповідає голова громади Валерій Скрипніченко. — Ми маємо багато напрацювань, як покращити умови проживання переселенців у громаді. До фінансування таких проєктів долучаються міжнародні організації та благодійні фонди. З їх допомогою ми плануємо побудувати житло, зробити капітальний ремонт приміщень, поліпшити побутові умови. Зараз одне з головних питань — працевлаштування переселенців, тож мусимо створити нові робочі місця. Це плюс і для нашої громади, бо ми отримуємо додатково фахівців у різних галузях».

Значна кількість новоприбулих не поїхала далі. Навіть ті евакуйовані, що їхали транзитом повз Валки, відзначають місцеву гостинність.

“ Ці люди не хотіли їхати далі, намагалися залишитися якомога ближче до Харкова, — розповідає Ольга Тимошенко. — Тут їм дуже комфортно. Я говорила з директоркою дитячого садочка, вона каже, що ніхто з новоприбулих не виїхав. Моя колега рятувала інтернат для дітей з вадами органів слуху — проїжджали біля нас. Написала мені: «Ми їхали побиті, пошарпані. Нам допомогли, дітей нагодували, і ми поїхали далі. Дякую вам і вашій громаді».

Валківчани шукають можливості для розвитку громади

Війна змінила інтереси та цінності жителів громади. Щоб вижити й пристосуватися до реалій прифронтової області, їм доводиться багато вчитися, а декому — опанувати додаткові навички.

“ Інтереси й цінності змінилися у всіх в Україні. Ми почали більше цінувати нашу землю і своє коріння, — каже Ольга Тимошенко. — Якщо говорити про довоєнні часи, у нас був вітік людей до міст — вони їхали гля власної реалізації. Сьогодні ж не тільки переселенці, а й місцеві жителі усвідомили, що земля — це те, що нас береже й гогує в будь-який складний час».

Напис на вхідних дверях «Сагиби Майстрів» Ольги Тимошенко

Навчання ускладнюється, бо доводиться працювати 24/7

Пані Ольга не стоїть осторонь змін на Валківщині. Для кращої комунікації із закордонними колегами вона почала вчити польську мову.

“ Напередодні вторгнення я вігвідала семінар на тему зеленого туризму, де виступали мої колеги з Польщі, і мені так хотілося розуміти все без перекладу, — розповідає жінка. — Але навчання ускладнюється, бо доводиться працювати 24/7. А ще волонтерство...»

Волонтерство теж додало пані Ользі нових навичок.

“ Ми стали не тільки майстрами з плетіння маскувальних сіток, а ще й винахідливими фарбувальниками, — проговжує жінка. — Такі барвники знаходимо, такі поєднання кольорів, що раніше б і не придумали».

Проект «Перспективи сталого розвитку сільських територій»

У 2021 році представники Валківської громади брали участь у проекті «Перспективи сталого розвитку сільських територій». Завдяки цьому визначили напрями розвитку свого регіону.

“ Під час тренінгів і навчальних поїздок я переконалася, що наша громада може розвиватися не лише в еколого-аграрному напрямі, а й у туристичному та археологічному. У нас багато цікавих етноісторичних магнітів», — розповідає Ольга Тимошенко.

Наша команда матиме результат

Попри війну валківчани створили робочу групу з розробки концепції розвитку громади й працюють над брендингом. У цьому допомагають вимушені переселенці, які оселилися у Валках, — серед новоприбулих є фахівці з відповідним досвідом роботи.

Ініціювала процес місцева влада і жителі громади. Серед них і пані Ольга.

“ Нарешті можу поділитися знаннями, які здобула завдяки проєкту, з однодумцями, — говорить вона. — Я вірю, що наша команда матиме результат. Знання, здобуті на проєкті, ми застосовуємо для створення бренду громади та стратегії її розвитку».

Учасниці проєкту «Жінки розвивають туризм», організованого Харківським туристсько-інформаційним центром, липень 2020

Агрокластер налагоджує зв'язки центру із сільськими територіями

У Валках і селах громади набирає обертів агрোকластер «Добробут». Ініціювали його створення місцеві жителі, а керівництво підтримало й допомогло реалізувати.

“ Це кластер для розвитку сільських аграрних територій, — розповідає Ольга Тимошенко. — Наші жителі навесні безкоштовно отримали насіння та розсаду. Продукцію збирали на спеціально облаштованих складах і потім постачали в місто тим, хто її потребує. Цей проєкт об'єднує валківчан і допомагає налагодити зв'язок між центром громади та сільськими територіями».

Також агрোকластер проводив навчання на тему перспективи розвитку туризму для власників зелених садиб і сільських осель. Серед спікерів була й Ольга Тимошенко.

“ Сподіваюся, що знайдуться охочі організувати мережу зелених садиб, — говорить вона. — На жаль, сьогодні через війну процес створення таких туристичних об'єктів заморожений. Але попри все ми готові формувати мережу».

Децентралізація: об'єднання тривало кілька років

Процес об'єднання 102 населених пунктів в одну громаду тривав кілька років — через дискусії та перемовини він затягнувся. Жителі сіл мали перестороги, які згодом не справдилися, розповідає Ольга Тимошенко.

“ Децентралізація в нашій громаді проходила непросто. Якби вігразу була домовленість між усіма населеними пунктами, то об'єднання відбулося б набагато раніше. Люди мали певні побоювання — наскільки таке об'єднання для них буде кращим. Особливий страх був у мешканців сіл — чи буде справедливим розподіл коштів, чи всі гроші забиратимуть у центр тощо».

Дехто хотів зробити дві менші громади. Але, на думку пані Ольги, таке розділення не мало б сенсу.

“ Територіально й історично створення двох громад було б, на мій погляд, негоречним — не варто ділитися на дрібні шматочки. Сьогодні я не чую негативних відгуків про об'єднання у велику громаду, тому можна зробити висновок, що це було правильним рішенням».

Децентралізація принесла нові можливості для Валківщини: покращилася комунікація місцевої влади і жителів громади, багато уваги приділяють селам, віддалені населені пункти мають право голосу.

У невеликих селах почали працювати навіть ті підприємства, які були збитковими певний час. Села оживають, але цей процес поступовий, — зазначає пані Ольга.

Громадськість має доступ до всієї інформації

Актив громади й місцева влада налагодили співпрацю. Люди мають доступ до всієї необхідної інформації про стан справ у населених пунктах, плани керівництва та майбутні проекти — для цього влада організовує відкриті зустрічі.

“ Керівництво розповідає, які рішення ухвалює і яка користь від них для громади, — ділиться пані Ольга. — І це не формат доповіді з трибуни, а спілкування з людьми на рівних, дискусія».

Публічне обговорення пропозицій планується і з питань брендингу громади.

“ У нас є декілька каналів комунікації, де люди можуть висловитися, — серед них сайт і соціальні мережі. Представники влади постійно моніторять ці канали, щоб оперативно реагувати й покращувати свою роботу», — розповідає Ольга.

Народним майстрам потрібна допомога Мінкультури

У Валківській громаді багато уваги приділяють розвитку й збереженню культурних традицій. Попри війну й нові виклики народні майстри продовжують свою справу.

“ Культура — це фундамент розвитку нації. У нас ще є можливість зберегти те традиційне, що склало нашу культуру: віднайти фольклор, зразки мистецтва, традиції в побуті і харчуванні, — говорить Ольга Тимошенко. — Багато хто в Україні займається цими напрямками, але культура, як-от кінематограф і література, завжди фінансувалися замало. Ця галузь у нас тримається на ентузіазмі, тому ми скотилися до рівня аматорства».

Для розвитку окремих традиційних напрямів громаді потрібна допомога Міністерства культури — у тому числі фінансова, наголошує пані Ольга.

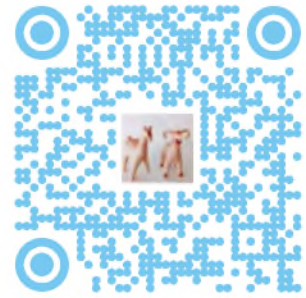

“

За рік до повномасштабної війни Міністерство культури розпочало дуже хороший проєкт для регіональних майстрів народного мистецтва, — каже співрозмовниця. — Планувалося створити каталог майстрів, які працюють у традиційному мистецтві, але через війну проєкт призупинили. З цим каталогом була б можливість виходити не тільки на внутрішній ринок, а і світовий. Сподіваюся, цю ідею таки реалізують».

Традиційні технології ремесел передають попри війну

Одна з найбільших цінностей культурної спадщини Валківщини — валківський свищик. Мистецтво виготовлення цієї унікальної глиняної іграшки-забавки внесли до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. Ольга Тимошенко разом зі своїми колегами та учнями дбає про збереження технології його виготовлення.

[Відео про «Сагибу майстрів» та валківський свищик](#)

Жителі міста Валки встановили національний рекорд «Наймасовіший пересвист на глиняних звукових іграшках», вересень 2021

375 свищиків виготовили майстри — викладачі Валківської школи мистецтв до 375-річчя з дня заснування міста, вересень 2021

“

Наш елемент нематеріальної культурної спадщини — це наша гордість, — розповідає пані Ольга. — У серпні 2020 року мистецтво виготовлення глиняної іграшки-забавки валківський свищик включили як регіональний елемент нематеріальної культурної спадщини Харківської області до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини».

Це перший елемент від Харківщини в цьому реєстрі, але нещодавно внесли ще один — харківський коц, вовняний ворсовий килим, ремесло виготовлення якого було поширеним на Харківщині.

Під керівництвом пані Ольги працює школа мистецтв, викладачі якої вміють виготовляти свищики.

“ Колектив нашої школи мистецтв за підтримки Харківського обласного навчально-методичного центру написав навчальні програми з ліплення свищика і виготовлення харківського коца для мистецьких шкіл області, — ділиться Ольга. — Також ми співпрацюємо з Українським центром культурних досліджень, який втілює експериментальні і дієві освітні програми в межах реформи мистецьких шкіл».

На думку пані Ольги, мистецтво виготовлення свищика треба розповсюджувати якомога ширше, адже це ідентифікатор традиційного мистецтва Харківщини. На жаль, майстрів, які постійно практикують виготовлення свищиків, залишилося лише троє.

До повномасштабної війни був величезний інтерес до технології виготовлення свищиків. Ольга Тимошенко проводила майстер-класи в Харкові, а у Валки приїздили туристичні групи.

“ Проте війна — не перешкода, — зазначає пані Ольга. — Навіть навпаки — у якомусь сенсі вона посприяла розповсюдженню нашого місцевого мистецтва, адже я проводила майстер-класи з переселенцями».

Школа мистецтв прийняла на навчання дітей і дорослих, які переселилися в громаду через війну. Серед них — і місцеві, які свого часу переїхали до інших регіонів.

“ Наша валківчанка довго мешкала в Харкові, але повернулася із сином у Валки через війну. Вони прийшли до нас у школу, і виявилось, що її дідуся був гончарем. Ця жінка зараз дуже успішно опановує наше ремесло. Навіть здобула перше місце у Всеукраїнському конкурсі декоративного мистецтва. Як-то кажуть, рогинні гени проявилися. Сподіваюся, що її невдовзі включатимуть у реєстр як носія елементу культурної спадщини».

З початку нового навчального року діти Валківської школи мистецтв на заняттях удосконалюють свою майстерність у виготовленні валківських свищиків.

“ Спершу опановують технологію, а потім проходять творче становлення, — каже пані Ольга. — Кожен знаходить свій почерк, свій авторський стиль. Ми працюємо за принципом арттерапії — дітей треба не просто підтримувати, а зберегти їхнє психологічне здоров'я».

Валківська слива — символ міста та традиційний інгредієнт всіх страв

Гастрономічна спадщина Валківщини теж особлива. Тут активно відроджують кулінарні традиції. Головний інгредієнт місцевих страв — валківська слива.

[Валківський борщ та хліб на заквасці зі сливами, приготовлені Ольгою Тимошенко за традиційними сімейними рецептами](#)

У нас є все, щоб бути успішною громадою. І гастрономія — ще огне набання, яке треба використати, — говорить Ольга Тимошенко. — Я розробила наше валківське меню, головний інгредієнт якого регіональний продукт — валківська слива. У цьому меню багато моїх сімейних і авторських страв. Це і напої, і живий хліб, і борщ, у якому також використовуємо наші сливи, та інші регіональні продукти. Тепер треба знайти локацію, щоб центром гастрономії була не тільки моя зелена садиба, щоб більше людей мали можливість скуштувати валківський борщ й інші смаколики».

Слива зображена й на гербі міста Валки. А унікальний рецепт борщу з нею додали в інформаційну довідку, коли головну українську страву реєстрували як елемент культурної спадщини в ЮНЕСКО. Пані Ольга планує офіційно затвердити географічне зазначення валківської сливи як регіонального продукту.

У Валках над майбутнім працюють сьогодні

Хоча частину проєктів довелося призупинити чи відтермінувати через війну, у Валківській громаді активно напруцюють нові. Тут готуються до відбудови країни після перемоги.

Над майбутнім ми працюємо зараз. І все те, що розпочали до повномасштабної війни, і теперішні проєкти ми реалізуємо, — розповідає Ольга Тимошенко. — Після перемоги мобілізуємося для прискорення всіх процесів і розвитку в нових напрямках. Наш регіон залишається аграрним, завдяки цьому теж маємо свої рогзинки. Культурні елементи й спадщина дуже важливі — за цим майбутнє, і їх треба зберегти».

Голова Валківської громади **Валерій Скрипніченко** планує розвивати всі напрями — від культурного до аграрного.

Треба буде продовжити реалізацію проєкту індустріального парку та регіонального спортивно-туристичного кластера в сільській місцевості на місці Шарівського роговища піску, — говорить пан Валерій. — Серед планів — створення музею просто неба, зараз на цьому місці ведуться розкопки германо-слов'янської археологічної експедиції. Перспективне і сільськогосподарське виробництво, оскільки Валківщина завжди була аграрним краєм, а ще надра багаті на пісок, воду та газ».

Після закінчення війни валківчани сподіваються на повернення інвесторів. У голови громади та всіх її жителів на майбутнє великі та важливі плани.

КОНТАКТУ

 valku-rada.gov.ua

 facebook.com/ValkyCityCouncil

 t.me/valkygromada

Валківська громада: центр збереження та поширення нематеріальної культурної спадщини

Ірина Склокіна

Кандидатка історичних наук,
історикinja Центру міської історії

 lvivcenter.org.ua

 fi.sklokina@lvivcenter.org.ua

Нематеріальна культурна спадщина — це невіддільна частина бачення майбутнього Валківської громади. Дуже слушний акцент зроблено не на об'єктах чи мистецьких формах, а саме на людях — носіях культурних практик.

Важливо те, що переселенців у громаді презентують як учасників процесу поширення спадщини та її розвитку через погляд ззовні для її кращого розуміння.

Цікаво було б подумати, яке значення має спадщина для самих мешканців громади і яке значення закладено в зовнішньому брендингу й туристичній орієнтації громади. Наскільки ці два аспекти перебувають у діалозі і хто має право впливати на кінцевий результат?

Наскільки широке коло людей залучене до формулювання бачення спадщини і її представлення назовні? Також було б цікаво зрозуміти, у чийй власності чи розпорядженні перебувають матеріальні об'єкти, які становлять основу творення спадщини.

Характерно, що в контексті спадщини обговорюються передусім елементи традиційної культури. Але чи можливо включити сюди також сучасність — сучасну культуру й життя людей? Наскільки традиція й сучасність перебувають у діалозі, щоб уникнути «заморожування» спадщини? Чи має спадщина право на розвиток і зміну і якою мірою?

Цікава думка про те, що громада може розвиватися не лише в еколого-аграрній сфері, а й туристичній та археологічній. Гадаю, цю ідею варто розвинути в напрямі інтеграції природної і культурної спадщини без їх протиставлення. Адже насправді агрокультура — це також вимір історії та спадщини, а локальний туризм і збереження археологічних пам'яток сприяють сталому розвитку в екологічному плані.

Наголос зроблено і на інституціях — таких як школа мистецтв, Спілка сільського зеленого туризму, агрокластер. Варто підтримувати саме такий шлях — побудови сталих інституцій на відміну від орієнтації лише на тимчасові проекти, події чи фестивалі, що характерно для культурного поля в Україні.

Варто шукати можливостей персональної підтримки митців і ремісників, щоб вони могли займатися творчістю і в час війни.

Додаткові матеріали на тему:

[Оголошення
Українського
культурного
фонду](#)

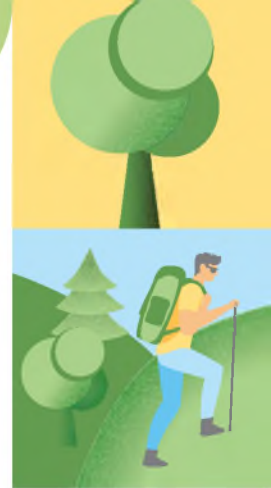

[Міжнародні
можливості
підтримки](#)

БАРСЬКА ГРОМАДА:

допомога переселенцям, підтримка військових і нові проєкти

Барська міська територіальна громада — чи не найчисленніша на Вінниччині. Її сформували 69 населених пунктів з адміністративним центром у місті Бар. Зараз це 19 старостинських округів, один з найвідоміших серед яких — Терешківський. Громада показує приклад роботи в тилу: тут активно допомагають військовим, підтримують переселенців і дбають про майбутнє, розробляючи нові проєкти. Громаду презентує місцевий активіст Микола Варавко.

Микола Варавко — голова ГО «Активність без обмежень», яка діє в Терешківському старостинському окрузі Барської громади. Проживає у селі Терешки.

Микола — член Молодіжної ради при Барській міській раді та Громадської ради при Жмеринській райдержадміністрації. За професією — музикант і психолог. Працює у сфері торгівлі.

Разом з командою організації займається розвитком громади в туристичному й екологічному напрямках. Цікавиться музичною психологією. Дбає про відновлення роботи сільського духового оркестру в селі Терешки.

Барська міська територіальна громада розташована в Жмеринському районі Вінницької області. Пройшла два етапи об'єднання. У 2016 році до Барської міської ради приєдналася Антонівська сільська рада, а у 2020 році — Терешківська сільська рада та ще 18 сільрад. Терешківська сільрада стала окремим старостинським округом.

Зараз у громаді 69 населених пунктів. Адміністративний центр — місто Бар. За даними 2021 року, тут проживає близько 43,5 тис. осіб.

Через громаду проходить новий туристичний маршрут Подільський шлях святого Якова — [Camino Podoliko](#).

Життя громади після 24 лютого: пітримка армії і переселенців

З 24 лютого 2022 року Барська громада активізувалася — тут одразу організували волонтерські штаби та центри територіальної оборони. Працівники Барського міського будинку культури разом з волонтерами облаштували гуманітарний хаб для вимушених переселенців.

“ Представники молодіжної ради при Барській міській раді організували на в'їзді в Бар пункт харчування для переселенців, — говорить Микола Варавко. — Людей було дуже багато, бо через нашу громаду пролягає шлях на захід. У старостинських округах люди приносили харчові продукти для переселенців, а також військових».

Після початку повномасштабної війни в громаді активно запрацювали благодійні фонди — як засновані раніше, так і нові. Проявляли ініціативу громадські організації для забезпечення потреб військових. Також долучилися міжнародні благодійні фонди і почали видавати продуктові набори переселенцям.

Проте ГО «Активність без обмежень», яку очолює Микола Варавко, через війну призупинила роботу.

“ У нас були інші пріоритети й багато викликів, на які ми мали реагувати, — говорить Микола Варавко. — Я вдень продовжував працювати на своїй основній роботі, уночі ходив на патрулювання села, долучався до зборів для військових, допомагав переселенцям. Інші члени теж не мали часу на діяльність організації: огні збирали чоловіків на службу, інші сортували ліки, вчилися самозахисту та поводженню з вибухонебезпечними речовинами».

Трохи пізніше Микола почав шукати гранти, щоб відновити роботу й повернути членів організації до активної діяльності.

ГО «АБО» на параді шкіл Барської громади, вересень 2021.

Футболки подарувала місцева піприємця Галина Тимчишина

Нові лідери й цінності в громаді показали результат під час війни

З війною в місцевих жителів змінилися цінності, вважає Микола Варавко.

“ Люди проявили свою суховність, почали частіше звертатися до Бога, бути добрішими одне до одного, — каже чоловік. — Завдяки цьому мешканці об’єдналися навколо ідеї становлення Української помісної церкви — Православної церкви України. На мою думку, ми повинні мати власну церкву зі зрозумілою мовою служіння — українською».

У перші місяці після повномасштабного вторгнення російських військ у громаді з’явилися нові лідери.

“ Яскраво показали себе звичайні жителі та активісти. Представники міської ради більше зосередилися на допомозі та прихистку для переселенців, — розповідає Микола Варавко. — Військовим більше допомагають неформальні лідери. Один з них — староста Балківського старостинського округу Олександр Чмих».

Олександр, як і інші старости, став комунікаційним менеджером у питаннях збору допомоги.

“ До 24 лютого ми разом з членами громади займалися забезпеченням жителів сіл Йосипівці, Чемериси-Барські і Балки питною водою, — говорить **Олександр Чмих**. — Вдало реалізували проекти з будівництва водогонів. Велику увагу приділяли створенню умов для якісного освітнього процесу в школах старостинського округу. Після повномасштабного вторгнення з’явилося відчуття тривоги, але водночас і впевненість у перемозі України. Наразі плануємо ініціативу із соціалізації та інтеграції вимушено переміщених осіб. Після завершення війни сподіваємося на розвиток інфраструктури сільських територій».

Як жили до повномасштабної війни: планування туристичних проєктів та індустріального парку

У Барській громаді тривалий час розвивали місцевий туризм, напрацьовували звання спортивної столиці Поділля, шукали інвесторів і планували створити індустріальний парк.

“ У майбутньому це дозволить збільшити кількість робочих місць і податкові надходження до місцевого бюджету, — розповідає Микола Варавко. — Такий напрям роботи місцевої влади був правильним для розвитку громади».

Проявляли себе й громадські активісти. Окрім розвитку культури і туризму, вони також займалися просвітницькою діяльністю для депутатів місцевої ради — організували для них тренінги.

“ До повномасштабної війни в нашій громаді створили міський художній аматорський театр «Барський МХАТ». До його роботи залучали волонтерів, військовослужбовців, людей з порушенням зору, — говорить Микола. — Наша громадська організація у співпраці з платформою «Київський діалог» і за фінансової підтримки Федерального міністерства закордонних справ Німеччини почала розвивати туристичний об'єкт громади — гору Бони Сфорци».

Бона Сфорца — це польська королева італійського походження. Її вважають засновницею і покровителькою міста Бар.

“ Ми реалізували проєкт «Активності на горі Бони Сфорци», — продовжує Микола. — У його межах проводили тренінг для депутатів і працівників міської ради на тему партисипативного бюджету. Він передбачає можливість для мешканців використовувати невелику частину бюджетних коштів громади на реалізацію власних проєктів. Завдяки цьому тренінгу ми хотіли мотивувати владу та активістів на спільну діяльність».

У громаді також з'явилася ГО «Надія на справедливість», яка стежила за дотриманням прав людини й моніторила діяльність органів влади.

Активності на горі Бони Сфорци, вересень-жовтень 2021

Участь у проєкті «Перспективи сталого розвитку сільських територій»

Терешківський старостинський округ, який входить у Барську міську територіальну громаду, брав участь у проєкті «Перспективи сталого розвитку сільських територій».

“

До повномасштабної війни наша команда пройшла навчання — це допомогло визначити напрям розвитку нашого старостинського округу. Ми плануємо розвивати сільський зелений туризм, — розповідає Микола Варавко. — Завдяки проєкту отримали необхідні знання й допомогу спеціалістів. Також тепер маємо повноцінний соціально-економічний аналіз Терешківського округу — саме такий документ цікавий потенційним інвесторам».

У майбутньому активісти округу планують відкрити соціальне кафе. Це буде перша подібна ініціатива в регіоні.

“

Соціальне підприємицтво — це можливість займатися тим, що подобається і що важливе для жителів громади, — розповідає Микола Варавко. — Завдяки цьому ми плануємо працевлаштувати частину безробітних переселенців. Так налагодимо комунікацію між ними й місцевими жителями, і в нас будуть кошти для підтримки інших новоприбулих, які опинилися у скрутному становищі через війну».

Для кафе шукають приміщення і готують документацію. Поки що не вдалося знайти фінансову підтримку, додає активіст.

Партнерства і можливості під час війни

Попри війну в Терешківському старостинському округу напрацьовують нові проєкти і шукають фінансування. Допоміг у цьому і проєкт «Перспективи сталого розвитку сільських територій».

“

Завдяки цьому проєкту ми працюємо над ідеєю створення зеленої садиби. Реалізувати це можливо і під час війни, — розповідає співрозмовник. — По-перше, це чудова альтернатива відпочинку для туристів. По-друге, це можливість підтримувати економіку округу й громади. І по-третє, це робота для членів громадської організації. Залишається розв'язати лише фінансове питання».

Микола Варавко, Оксана Бас та Олександр Чмих беруть участь у Школі адвокатури та партисипації, липень 2021

Також Микола разом з колегами працює над соціальним простором, де жінки військових зможуть збиратися для спілкування, взаємодопомоги та спільного розв'язання побутових проблем.

Для більш якісного розвитку активісти округу співпрацювали з партнерами в інших громадах. Наприклад, з ГО «Право» Хмільницької громади.

“ Співпраця відбувалася під час Школи адвокації та партисипації, — каже Микола Варавко. — Ми вивчали дотримання прав людини у взаємодії з органами влади різних рівнів, а також можливості фінансування проєктів за допомогою бюджету участі».

Децентралізація: жителі більше цікавляться розвитком свого регіону

Реформа децентралізації допомогла громаді акумулювати більше коштів у місцевому бюджеті. Також мешканці отримали змогу впливати на процеси, які відбуваються в їхніх населених пунктах.

“ Реформа децентралізації в нашій громаді не завершилася повноцінно, бо завадила війна, — розповідає Микола Варавко. — Передача у власність громади земель дозволяє наповнювати бюджет за рахунок орендних асигнувань. Ще один плюс реформи — можливість ухвалювати рішення на рівні громади без «наказу зверху».

Мінусами реформи пан Микола називає недосконалість формату взаємодії органів державної і місцевої влади. А це, на його думку, мало б стати повноцінним завершенням децентралізації. З проблемами стикнулися населені пункти, які приєдналися до громади у 2020 році.

“ Якщо говорити про перший етап створення сучасної громади у 2016 році, то все було просто: жителі Антонівської сільської ради і Барської міської ради мали бажання добровільного об'єднатися. Проте у 2020 році відбулося примусове об'єднання згідно з Перспективним планом. На той час три сільради створили свою Воїнашівську ОТГ. Це була повноцінна і життєздатна громада, але її примусово разом з іншими сільськими радами приєднали до Барської міської територіальної громади. І до сьогодні жителі вже теперішнього Воїнашівського старостинського округу вважають себе окремою громадою. Другий рік добиваються відокремлення в судах різних інстанцій».

У Барській громаді працює лікарня, вісім амбулаторій і кілька фельдшерсько-акушерських пунктів. Медична галузь має проблеми.

“ ФАПи є не скрізь, тому часто людям важко отримати належну медичну допомогу, — додає пан Микола. — Мешканці громади обслуговуються за направленням своїх сімейних лікарів у Барській міській лікарні та обласних медичних закладах у Вінниці. Сімейні лікарі в нас переважно передпенсійного або пенсійного віку. Молодих кадрів для заміни немає: або не хочуть працювати в сільській місцевості, або не дозволяє освіта».

У громаді об'єднується мережа освітніх закладів дошкільної і загальної середньої освіти задля оптимізації. Також відкрили інклюзивно-ресурсний центр.

Майбутнє громади: безпека жителів на першому місці

Після війни в Барській громаді будуть нові пріоритети, вважає Микола Варавко. Серед них — відновлення інфраструктури та безпека.

“ Відновлені об'єкти мають бути обладнані укриттями та необхідними комунікаціями, — говорить співрозмовник. — Плануємо збільшити кількість організацій, які навчають населення самозахисту. Також сподіваюся, що якісна комунікація між владою і мешканцями займе чільне місце в житті громади».

На думку Миколи та інших мешканців, майбутнє Барської громади — за безпекою та відкритою інформаційною політикою керівництва. Над цим працюють уже зараз і працюватимуть після перемоги.

Учасники ГО «АБО», делеговані організацією до складу молодіжної ради при Барській міській раді, серпень 2021

КОНТАКТИ

ГО «Активність без обмежень»

✉ goacwire@gmail.com

096-740-87-81

facebook.com/ActivityWithoutRestrictions

Барська громада: на шляху до створення сильного громадянського суспільства

Євгенія Кравченко

Спеціалістка з розвитку спільнот та залучення людей до творення змін, ініціатива з розвитку якісного залучення «Makitra»

makitra.org ☎ 063-743-95-31

facebook.com/jmenka.kravchenko

Люди легше самоорганізуються та об'єднуються в кризові моменти або в умовах, коли існує загроза життю. Саме тому після 24 лютого 2022 року в громадах України люди об'єдналися, щоб надавати підтримку військовим і людям у потребі.

Барська громада має низку сприятливих факторів для того, щоб зберегти ці надбаня протягом тривалого часу та конвертувати їх у сильне громадянське суспільство. Серед них – кількість мешканців, сприятливе розташування, нові лідери та громадські об'єднання, досвід співпраці громади та влади, реалізація проєктів у різних сферах, співпраця з міжнародними донорськими організаціями, а також розуміння викликів і проблем, які є в громаді.

З іншого боку, помітно, що в Барській громаді одні й ті ж місцеві лідери залучені до великої кількості процесів і сфер діяльності. Добре, коли в громаді є велика мережа неформальних лідерів, як-от Микола Варавко, які опікуються різними аспектами життя спільноти. Важлива функція лідерів також у тому, щоб зрощувати нових лідерів і навчати їх ухвалювати рішення й мислити стратегічно. Сьогодні місцеві лідери повинні переконатися, що роблять достатньо, щоб виховати нових лідерів на завтра.

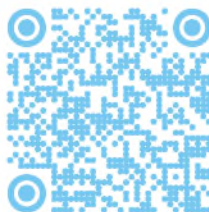
Помітно також, що в місцевих активістів наразі існує великий запит на фінансування проєктів. Важливо, щоб команди вчилися залучати кошти не тільки від зовнішніх донорів, а й формували та розвивали спільноту індивідуальних донорів серед місцевих мешканців і бізнесів, які працюють у громаді. Це потребує значної кількості зусиль, однак формує відчуття причетності та відповідальності за свою громаду.

Додаткові матеріали на тему:

[Піраміда залучення](#)

[Вирощування лідерів як стратегія](#)

[Спільнокошт](#)

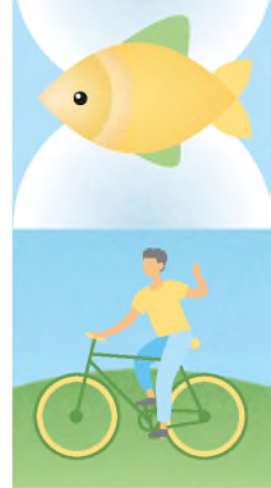

[STALI. Інкубатор краудфандингу та самозарадності для громадських організацій та соціальних підприємців](#)

ВОВКОВИНЕЦЬКА ГРОМАДА:

партнерства, екологічні проєкти та соціальне підприємництво

У Вовковинецькій громаді на Хмельниччині впроваджують екологічні проєкти, розвивають соціальне швейне підприємство й турбуються про переселенців — це все вдається завдяки місцевим активістам.

Тут об'єдналася спільнота людей, які хочуть дбати про свою громаду, бо їм не байдуже її майбутнє. Особлива громада й тим, що місцеві активісти діють спільно з релігійною громадою Української греко-католицької церкви.

Презентують громаду депутатка Вовковинецької селищної ради Галина Стецюк і священник Української греко-католицької церкви Павло Завіша. Вони входять до ГО «Козацьке товариство «Вовковинецька Січ».

Галина Стецюк — депутатка Вовковинецької селищної ради, очолює сектор публічних закупівель. Разом з отцем Павлом Завішою працює над проєктами розвитку місцевої громади. Залучає кошти на соціально корисні проєкти. Допомогає переселенцям і волонтерить. Членкиня ГО «Козацьке товариство «Вовковинецька Січ».

Павло Завіша — священник Української греко-католицької церкви. У селищі Вовковинці проживає з 2018 року. Екореферент Кам'янець-Погільської єпархії Української греко-католицької церкви. У церкві, де служить, також є екобюро. Займається соціальними ініціативами, як-от опіка населення, духовна підтримка та екоакції. Цікавиться соціальним підприємництвом і менеджментом. Член ГО «Козацьке товариство «Вовковинецька Січ».

Вовковинецька селищна територіальна громада розташована в Хмельницькому районі Хмельницької області. До неї входять 20 сіл і селище Вовковинці, яке є адміністративним центром. Об'єднання відбувалося у два етапи. У громаді проживає 6,5 тисяч жителів, з яких 2,5 тисячі — у Вовковинцях.

На території громади діють 5 шкіл і 3 дошкільні навчальні заклади. Бюджет становить близько 46 млн грн разом з міжбюджетними трансфертами. Основні надходження від податків сільгоспвиробників і малого бізнесу.

Після 24 лютого життя в громаді змінилося

До вторгнення російських військ у громаді працювали над стратегією розвитку. Після 24 лютого 2022 року пріоритетом стало волонтерство — у Вовковинцях і всіх населених пунктах громади запрацювали волонтерські хаби.

“ Кожен мав своє місце, щоб працювати заради перемоги України, — говорить Павло Завіша. — Жінки ліпили вареники, чоловіки стояли на блокпостах. Хтось передавав продукти на схід. Словом, від початку повномасштабної війни в людей змінилися цінності, і громада об'єдналася. Важливішою стала спільна перемога, а не комфорт. Наприклад, раніше ми хотіли мати свою вогу, а на невеликі села хоча б по одному колодязю. Зараз про це поки не думаємо, бо в найменших селах навіть магазини закривають, і людям потрібно їздити в центральну садибу по хліб».

У громаді з'явилися нові лідери. Проявили себе переважно ті, хто раніше не брав участі в громадському житті.

“ Перший час повномасштабної війни наша громада жила огнією проблемою: захиститися, бути готовими до приходу ворога, — каже пані Галина. — Ніхто не знав, яких масштабів набуде війна і куди сійде. За ці місяці в нас з'явилися нові лідери — ми побачили, хто є хто. Якраз ті, хто позиціонували себе провідниками в мирний час, не проявили цих якостей під час війни. Натомість мешканці, які раніше не брали участі в громадському житті, активізувалися: почали будувати захисні споруди, організовувати прийом переміщених осіб і брати на себе іншу відповідальність. Ми робили все власним коштом і працювали по 24 години на добу».

Війна вдарила по добробуту громади — з лютого зменшилися доходи місцевого бюджету.

“ Статті витрат змінилися. Останні кошти покривають тільки основні потреби — зарплати та енергоносії, — каже співрозмовниця. — Бюджет розвитку не працює, зменшилися доходи, податки не надходять, багато людей виїхало, чимало не працюють».

Децентралізація: вдалося зберегти школи й медичні заклади

З децентралізацією громада отримала нові можливості. Вовковинчани самі вирішують, на що спрямувати кошти місцевого бюджету та які проекти розвивати. Проте повної фінансової самостійності досягти поки не вдалося. Якраз напередодні російського вторгнення місцева рада почала працювати над стратегією розвитку.

“ У нас невелика громада. Якби ми лишилися в межах району, то не могли б ухвалювати жодних рішень, — говорить Галина Стецюк. — Усі питання про фінансування освіти, культури, медицини раніше розв’язувалися з району. Районна влада без згоди місцевих жителів закрила школу в селі Городище і садочок у селі Майдан-Чернелевецький — нібито через нестачу коштів. А нам вдалося зберегти всі навчальні заклади в громаді, заклади культури, фельдшерсько-акушерські пункти. Рішення ухвалюємо, як у родині».

Позитивом реформи пані Галина називає те, що місцева рада стала розпорядником своїх коштів, а всі державні дотації та субвенції надходять напряму до місцевого бюджету.

У Вовковинцях у 2019 році відкрили сучасну амбулаторію. У більшості сіл є фельдшерсько-акушерські пункти — ФАПі.

“ Фінансування ФАПів не найкраще, — говорить співрозмовниця. — Великою проблемою є те, що керують закладами медицини з колишнього району. У громаді поки не вдалося створити відповідне комунальне підприємство через нестачу молодих спеціалістів».

Відколи громада об’єдналася, збудовано водогони у двох населених пунктах. У 2021 році почали будівництво ще одного у Вовковинцях, але через війну роботи зупинили.

Проблемою для громади залишається залежність від дотацій з державного бюджету. Саме вони покривають заробітну плату медиків й освітян. Покращити фінансову ситуацію може допомогти перероблення місцевої продукції.

“ Якщо ми перероблятимемо місцеву продукцію, фінансова ситуація в населення зміниться, а значить зростуть і надходження в бюджет громади, — продовжує Галина Стецюк. — Зараз же в нас немає виходу на канали збуту сільгосппродукції та обмежений доступ до великих ринків».

Як знаходять спільну мову влада й жителі громади

Зі зміною місцевої влади у 2020 році громадським активістам стало простіше працювати у Вовковинцях. Війна також вплинула на ці процеси. Покращилася співпраця і комунікація між місцевою владою, жителями й активом спільноти.

“ Раніше важко було достукатися до голови громади. Місяцями, ледь не роками, ми отримували лише обіцянки, — розповідає Галина Стецюк. — Потім обрали іншого голову — і зараз нас підтримують. Можливо, не в тих масштабах, у яких нам би хотілося, але коли ми приходимо із запитамі, нам допомагають».

Хоча є і питання, які, на думку пані Галини, гальмують розвиток громади.

“ У сфері громадського активізму маємо непросту ситуацію: є актив, до якого входимо ми, а є опозиція до влади. Ми працюємо для розвитку нашої спільноти, а вони загальмовують процес».

Зараз ініціативи активістів підтримує багато жителів Вовковинецької громади. Але так було не завжди.

“ Коли ми лише стартували, то було важко, бо мало людей вірило в нас, — розповідає отець Павло. — Усе змінилося з приходом нової влади. На той час ми вже мали певний досвід роботи й реалізації проєктів. Нам ішли назустріч, бо бачили — ми працюємо для громади. Люди зрозуміли, що церква може бути рушієм розвитку».

Після кількох результативних проєктів громадські активісти отримали ще більшу підтримку від місцевих жителів.

“ Спершу людям складно зрозуміти, що будемо мати. А коли бачать результати нашої роботи, тоді всі погоджуються — можна пробувати, — додає пані Галина. — Уже зараз з’являються односельці, які готові нас підтримувати й навчатися. Особливо активна молодь».

Партнерства: де громада знаходить підтримку

Вовковинецька громада активно співпрацювала з об’єднаннями та організаціями в Україні і за кордоном. Формат взаємодії змінився після 24 лютого 2022 року. Пріоритетними стали напрями роботи з внутрішньо переміщеними українцями й розвиток місцевого малого підприємництва.

“ Ми пов’язані з іншими громадами через Українську освітню платформу, — розповідає Павло Завіша. — Час від часу бувають проєкти, які передбачають навчання чи зустрічі представників громад. Таким чином ми ділимося своїми ініціативами, досвідом їх реалізації та можемо порадитися одне з одним».

Навчання у Школі відповідального служіння від Української освітньої платформи у смт Брюховичі Львівської області, 2022

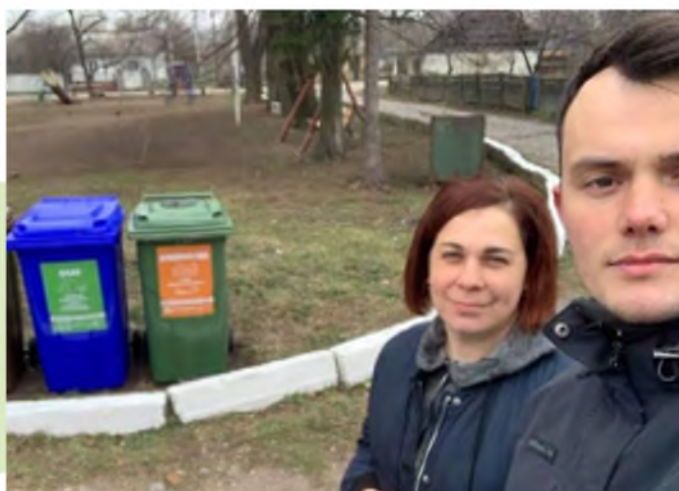

Життя вовковинчан почало змінюватися після участі в проєкті «Перспективи сталого розвитку сільських територій». Завдяки йому місцеві жителі дізналися про шкоду від побутових відходів і навчилися сортувати сміття, а комунальне підприємство тепер централізовано збирає сміття.

“ Ми маємо турбуватися про природу, дбайливо ставитися до довкілля, — говорить Павло Завіша. — На жаль, у багатьох людей не було цієї культури. Багато хто викидав сміття зі свого будинку на прилеглі території, просто за паркан, або відносив до зелених насаджень. Я зрозумів, що треба пояснити жителям, що не можна так робити».

Навчання на проєкті було цікавим, ділиться отець Павло. Була і теорія, і практика з елементами гейміфікації.

“ Першим завданням було навчити людей культури поведінки з твердими побутовими відходами. Я навчав цього дітей у школі, — розповідає отець Павло. — Була й практика. Наприклад, ми вчилися скручувати пластикові пляшки й правильно їх утилізувати. Усе поєднували з іграми, тому дітям було цікаво».

Контейнери для сортування ТПВ у Вовковинцях, придбані в рамках проєкту з БФ «Карітас Україна», 2020

Проєкт «Перспективи сталого розвитку сільських територій» підтримала й селищна рада. Завдяки «Карітас Україна» громада придбала контейнери для твердих побутових відходів.

“ У майбутньому ми хочемо продовжувати вчити людей правильного поводження з відходами, розміщувати більше контейнерів, відкривати сортувальні центри й центри вторинної переробки», — ділиться планами отець Павло.

Екологічні проєкти: користь для громади і спосіб заробітку для жителів

Після першого масштабного проєкту в межах програми «Перспективи сталого розвитку сільських територій» у Вовковинцях з'явилися нові можливості. Наступні взаємодії стосувалися збільшення насаджень фруктових і вічнозелених дерев. За ініціативність отця Павла Завішу призначили екореферентом у церковній єпархії.

“ Ми висаджували вічнозелені та плодові дерева, — говорить отець Павло. — Закладали сади з груш, яблунь і вишень, щоб люди згодом могли переробляти урожай фруктів. Особливо важливо це для тих, хто опинився в скрутному фінансовому становищі. За ініціативою нашої церкви також заклали сади фундуків — не тільки в нашій області, а й по всій Україні».

Аналіз води у Вовковинецькій громаді в рамках експедиції від ГО «Екодія», 2021

Завдяки співпраці з ГО «Екодія» в селах громади також перевіряли якість питної води.

“ Ми отримали реагенти та спеціальну валізу, за допомогою якої могли самостійно проводити аналізи, — каже отець Павло. — Вибрали точки, де люди найбільше беруть воду, — саме там, де немає центрального водогону. Результати представили на сесії і презентували на фейсбук-сторінці спільноти. Жителі населених пунктів, де проводили аналіз, були задоволені. Ми запропонували іншим долучитися до цієї програми, однак люди відмовилися, бо не хотіли витратити свої кошти. Хотілося б все досягнути, але через нестачу ресурсів не все вдається».

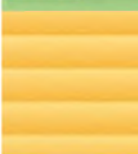
В екосадибі організували фермерське господарство, розвивають туристичний напрям

Один з найвідоміших проєктів громади — екосадиба в селі Згар, яку відкрили **Тарас і Анна Нечепоруки**. Тут вирощують корів і приймають гостей на фермі.

“ Наше господарство нетипове — корови живуть у напівприродних умовах, — розповідає Тарас. — Гостей приймаємо на один день, але дуже хочемо зробити кемпінг з окремою кухнею та санвузлом, щоб можна було комфортно зупинитися на декілька днів і пожити в гармонії з природою. Також хочемо відремонтувати старі будинки, щоб зробити їх гостьовими й при цьому зберегти автентичність. Ще одна мрія — створити музей побуту, для цього ми з Анною скуповуємо старовинні речі».

Також родина налагоджує партнерства з різними організаціями.

“ Наразі ми співпрацюємо з ГО «Козацьке товариство «Вовковинецька Січ», яка має чудовий зоотерапевтичний проєкт для дітей-переселенців, — каже Анна. — На вихідні до нас приїздять дітки, щоб відпочити, погуляти на природі та погратися з тваринами. Зоотерапія допомагає малечі заспокоїтися, відволіктися, наповнює їх позитивними емоціями та приємними спогадами».

Екологічні проєкти були актуальні в Україні й раніше, а війна внесла свої корективи, вважає Павло Завіша. За його словами, без подібних проєктів відновити стан нашої країни після війни буде неможливо.

Соціальне підприємництво: як знаходять гроші на проєкти в громаді

У Вовковинцях знайшли спосіб самостійно фінансувати свої проєкти. Тут активісти, які входять у релігійну громаду, запускають власний швейний цех. Обладнання вдалося придбати завдяки участі в різних програмах.

“ Ідея виникла в отця Павла кілька років тому, — розповідає Галина Стецюк. — Крок за кроком, і ми маємо обладнання — швейні машини, термопрес, оверлоки. Це підприємство приносить дохід для розвитку наших проєктів і громади. Частину прибутку ми спрямуємо на соціальні ініціативи».

Також громаді вдалося створити культурно-освітній центр «КОЦик» (*коцик — це тепла ковдра, ред.*), у якому до повномасштабної війни в гуртках займалися діти.

“ Це комфортне приміщення в центрі селища з усіма комунікаціями та ремонтом, — розповідає отець Павло. — Спочатку вихованців було п'ятеро, шестеро, а зараз уже двадцятеро».

Майбутнє громади: власні кошти й освіта молоді

Для успіху і фінансової незалежності потрібно відкривати більше соціальних підприємств, дбати про освіту дітей і підтримувати здорову атмосферу в громаді, вважають активісти.

“ Я думаю, нам вдасться реалізувати наші проєкти, — розповідає Галина Стецюк. — У громаді з'являються нові пріоритети розвитку, на які раніше не звертали уваги, наприклад екологія. Важливим питанням буде реабілітація воїнів. І обов'язково — розвиток молоді, щоб не мала «совкового» виховання, як ми. Сподіваюся, це вдасться. Раніше ми багато чого робили за державні дотації і субвенції. Можливо, їх не буде, тож треба навчитися закривати фінансові питання самостійно. Це стане найбільшим викликом для громади, але ми впораємося».

КОНТАКТУ

 vovkovynetska-gromada.gov.ua

 Галина Стецюк: stetsukgl@ukr.net

 Павло Завіша: pavlozavisha@meta.ua

Вовковинецька громада: локальний екологічний активізм як каталізатор глобальних змін

Анна Даниляк

Експертка з екологізації сільського господарства та сталого сільського розвитку Центру екологічних ініціатив «Екогія»

✉ ad@acoaction.org.ua 🌐 ecoaction.org.ua 📘 [ecodiya](https://www.facebook.com/ecodiya)

Поводження з відходами у Вовковинецькій громаді перетворилося з ідеї в реальні кроки. Можливо, не всі проблеми з відходами відразу розв'язалися, але мешканці громади точно дізналися про найкращі, більш дружні до природи практики поводження з ними.

Не менш важлива й ініціатива громадського моніторингу вод у сільських громадах. У переважній частині сільської місцевості бракує інформації про стан і якість води. Тому громадський моніторинг — це спосіб отримати актуальну екологічну інформацію, відстежувати зміни та діяти в разі виявлення проблеми.

Приклад громади показує, що громадський активізм, у тому числі екологічний, — це запорука гнучкості громади, спроможності відповідати й чинити спротив потрясінням, допомагати собі й іншим у найважчі моменти. Іноді активісти й офіційна влада є опонентами, однак приклад Вовковинців свідчить, що попри розбіжності кооперація можлива й підсилює зусилля й результати.

Реалізація екологічних проєктів не менш важлива для сталої відбудови нашої країни. Війна руйнує життя зараз, а також нищить наше довкілля. І результати цього залишаться з нами, на жаль, ще на багато десятиліть. В Україні розроблені [принципи для Зеленого відновлення України](#), які, я маю надію, допоможуть відродитися громадам і країні загалом.

Також відзначу соціальну складову роботи активістів з Вовковинців, адже вони просувають її на новий рівень — соціального підприємництва, що створює симбіоз розв'язання соціальних викликів та економічної активності людей у скрутних життєвих обставинах. Цей напрям роботи має неабиякий потенціал для взаємодії всіх трьох складових сталого розвитку — економіки, суспільства та довкілля.

Додаткові матеріали на тему:

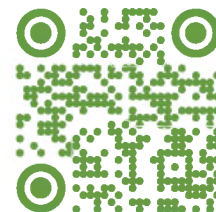
[Базові настанови зі сталого розвитку для креативних індустрій](#)

[Посібник з кругового дизайну](#)

[Стандарт з корпоративної сталості для малого й середнього підприємництва від «Svidomo Made»](#)

КАМІНЬ-КАШИРСЬКА ГРОМАДА:

міжнародні зв'язки, агрокластери та зелений туризм

Камінь-Каширська міська територіальна громада одна з наймолодших у Волинській області. Вона почала роботу за 15 місяців до повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. Попри непросту ситуацію в країні, громада не зупинила свій розвиток. Тут налагоджують співпрацю з міжнародними партнерами, шукають можливості для втілення нових проєктів, працюють над створенням агрокластерів, волонтерять й опікуються переселенцями. А ще розвивають туризм. У планах — створення стратегії розвитку громади. Місцеві жителі вірять у перемогу України й готуються до швидкого економічного відновлення нашої держави.

Громаду презентує Надія Савчук, начальниця відділу проєктної діяльності і міжнародного співробітництва Камінь-Каширської міської ради.

Надія Савчук має понад 19-річний досвід роботи в органах місцевого самоврядування. Здобула два дипломи магістра — з державного управління, обліку і аудиту та викладача економіки. Управляла міжнародними проєктами. Авторка 17 проєктів-переможців на суму 90 млн грн. Брала участь у розробці Цілей сталого розвитку: Волинь-2030. Координувала роботу районного ресурсного центру громад у межах проєкту ЄС і ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Проводила тренінги зі стратегічного планування та проєктного менеджменту. Навчалася в США та Польщі.

Камінь-Каширська громада створена 25 листопада 2020 року. До її складу ввійшли 55 населених пунктів — місто Камінь-Каширський і 54 навколишні села. Тут проживає понад 55 тисяч осіб, більшість — мешканці сіл.

Громада розташована на півночі Волинської області. Звіси до обласного центру — міста Луцька — 124 км, до Києва — 470 км, до кордону з Білоруссю — 30 км. У громаді приймають внутрішньо переміщених осіб з територій, де тривають бойові дії.

Єдність під час війни — заслуга кожного мешканця

З Камінь-Каширської громади після повномасштабного вторгнення майже ніхто не виїжджав. А чоловіки, які були на заробітках, повернулися, щоб захищати свою землю.

“ Війна показала, що ми єдині. Не буду лукавити, спочатку був страх. Але потім зрозуміли: ми — сила. Ніхто нікуди не виїжджав. А чоловіки, які були на заробітках, повернулися, щоб захищати свою землю», — розповідає Надія Савчук.

За її словами, громада після початку російського вторгнення об'єдналася навколо камінь-каширського міського голови Віктора Пася.

“ Він згуртував навколо себе людей, був прикладом. Тому ніхто нікуди не тікав, — продовжує співрозмовниця. — Усі залишилися на своїх місцях, узяли в руки автомати, робили коктейлі Молотова. Готові були до всього. Робили це з власної волі, бо мали, на кого рівнятися».

Зараз міський голова працює над наповненням бюджету й продовольчою безпекою. Каже: «На території громади є незасіяні земельні ділянки. Здаймо їх в оренду, щоб не пустувало жодного клаптика землі. Бо нам треба буде годувати не тільки нашу громаду, а й інші, які на сході нічого не вирощують. Зараз є їжа, а через пів року її не буде». І люди це розуміють.

Такого патріотичного духу раніше не було. Кожен думав про свою родину. Але війна показала, що розвиток неможливий без свободи й мирного неба. Люди хочуть жити у своїй Україні й прагнуть волі для своїх дітей. Наші добровольці, які йдуть в армію, розуміють, що можуть загинути, але то все заради дітей.

Освітняни Камінь-Каширської громади волонтерять для підтримки ЗСУ, березень-квітень 2022

Комунікація влади й громади: усі чекають повідомлення мера у Facebook

Після повномасштабного вторгнення головним джерелом інформації для жителів громади стали соціальні мережі місцевого керівництва. Там повідомляють про сигнали тривоги та іншу важливу інформацію.

“

Міський голова щодня пише: «У громаді все добре, усе спокійно, ми перемаємо. Слава Україні! Героям Слава!» — говорить Надія Савчук. — Спочатку це сприймалося неоднозначно, а потім голова запитав і на апаратній нараді, і у звичайних жителів — виявилось, що всі читають. Якщо зранку щось пише, значить у громаді все добре. Окрім того, наше місто — це районний центр Камінь-Каширського району. У нас є військова районна адміністрація. Її начальниця Ольга Ващук також щодня публікує свою інформацію. Так відбувається комунікація з населенням. Люди стежать. Можливо, лайк не поставлять, але прочитають».

Налагодити спілкування вдалося і завдяки децентралізації, пояснює пані Надія. 55 населених пунктів, які входять у громаду, мають єдиний центр ухвалення рішень. Це прискорює отримання інформації і необхідної допомоги.

“

Завдяки децентралізації понад пів сотні населених пунктів стали єдиною громадою. У виконком входять старости всіх сіл, працівники структурних підрозділів. Коли почалася повномасштабна війна, то міський голова щодня проводив наради щодо стану справ у громаді. У перші дні вторгнення це відбувалося через Zoom».

Голова Камінь-Каширської громади Віктор Пась

Децентралізація в громаді. Як працювали два роки

25 листопада 2020 року стало знаковим для жителів громади. Це день створення Камінь-Каширської територіальної громади. До неї ввійшли колишня Камінь-Каширська міська рада і 25 сільських рад, а це 54 села.

Камінь-Каширській міській раді підпорядковуються нові комунальні заклади — комунальне неприбуткове підприємство Камінь-Каширський центр первинної медико-санітарної допомоги, Камінь-Каширська центральна районна лікарня, Центр надання соціальних послуг, Центр безпеки громадян, Центр професійного розвитку педагогічних працівників.

“

До децентралізації в апараті міської ради працювали 14 працівників з обмеженими повноваженнями. Зараз — 134 особи в колективі», — говорить пані Надія.

Доходи бюджету громади у 2021 році становили 504 млн грн, за інформацією міської ради. Зокрема, 132 млн — власні надходження, а 372 млн — офіційні трансферти, субвенції, дотації. За дев'ять місяців 2022 року доходи бюджету громади становили 393,1 млн грн. З них 127,9 млн — власні надходження, а 265,2 млн — офіційні трансферти, субвенції, дотації. Бюджет розподіляють на сесіях, участь беруть представники всіх населених пунктів, зауважує пані Надія.

Усі жителі громади мають доступ до медичних і соціальних послуг. Між селами громади та адміністративним центром налагоджене автобусне сполучення.

“ У нас працюють чотири фельдшерсько-акушерські пункти, є 11 амбулаторій, 28 пунктів тимчасового базування, — додає пані Надія. — Торік відкрили три амбулаторії. У селі Полиці реконструкцію приміщення робили за кошти з позики Світового банку в межах субпроєкту «Вдосконалення медичної допомоги хворим з хворобами кровообігу у Волинській області». Дві інші амбулаторії запрацювали в селах Піщане та Пнівне завдяки проєкту «Доступна медицина».

Усі діти в громаді мають доступ до навчання. Зараз освітній процес дистанційний. Раніше з віддалених сіл школярів довозили автобусами. Для цього передбачений спеціальний транспорт. Працюють чотири позашкільні навчальні заклади та школа мистецтв.

“ Для учнів початкової школи в минулому навчальному році виділили 4,9 млн грн на придбання навчальних засобів, мобільних меблів і дидактичних матеріалів, — розповідає Надія Савчук. — На умовах співфінансування придбали два шкільні автобуси в села Вигричі та Черче. За проєктом «Спроможна школа для кращих результатів» наша громада отримала державну субвенцію 1 млн грн для капітального ремонту покрівлі закладу загальної середньої освіти Камінь-Каширський лицей ім. Є. Шаблювського № 1. З міського бюджету для цих робіт виділили понад 980 тис. грн».

Середня заробітна плата в Камінь-Каширському близько 12 тис. грн, у селах — близько 8 тис. грн. До трьох тисяч жителів виїжджають на роботу за кордон. Офіційних безробітних у громаді 177.

“ За успішне впровадження ініціативи з відкритих даних міська рада отримала відзнаку ГУРТУ», — додає експертка.

Волонтерство: допомога військовим, підтримка постраждалих міст

Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в громаді посилюється волонтерський рух. У трьох освітніх закладах Камінь-Каширської громади запрацювали волонтерські хаби.

Освітняни Камінь-Каширської громади волонтерять для підтримки ЗСУ, березень-квітень 2022

Жителів ніхто не змушував долучатися до волонтерства. Не було такого, щоб хтось казав: ігноруйте плести сітки, несіть продукти, — розповідає Надія Савчук. — Жінки і діти почали плести маскувальні сітки, чоловіки робили коктейлі Молотова, гуртом набирали пісок у мішки й будували блокпости. Допомогали військовим хто чим міг. Зокрема, купували необхідне обладнання — генератори, тепловізори.

Люди приносили домашню консервацію, м'ясо, сало, ковбасу, картоплю. У навчальних закладах, які мають кухні, і ресторанах готували їжу. Сказали: «Є обладнання. Готуйте їжу для військових». Усі охочі допомагали. Також возили продукти нашим захисникам на схід, підтримували воїнів по всій лінії фронту, збирали гуманітарну допомогу для Харкова, Миколаєва, Корсунь-Шевченківського. Почали з перших днів повномасштабної війни і зараз не зупиняємося».

«Жінки-старости готові були зі зброєю захищати країну»

Через близькість кордону з Білоруссю в громаді постійно відчувають небезпеку.

Були дні, коли прогнозували наступ з Білорусі. Я якось сказала голові, що, мабуть, це вже все. А він каже: «Не турбуйтеся. У нас є достатньо сил для спротиву й оборони». Віктор Пась і його перший заступник Анатолій Шевчик першими взяли в руки зброю і зареєструвалися добровольцями в територіальну оборону. У нас дуже багато мисливців. І після цього випадку вони також записалися в добровільчі формування. Жінки-старости готові були зі зброєю захищати країну. Зараз питаємо військових, що їм треба, і цим допомагаємо. Під замовлення веземо необхідне. Так робить кожна громада. Також отримуємо допомогу від наших партнерів, міжнародних організацій».

Прихистили 1884 переселенців

У Камінь-Каширській громаді знайшли прихисток 1884 внутрішньо переміщені особи. Вони переїхали з територій, де відбуваються бойові дії. Тут люди отримали житло та допомогу. Більшість оселилася в будинках місцевих жителів, дехто мешкає в готелі, інші — тимчасово розмістилися в школах.

Це офіційно зареєстровані, які отримують допомогу, — пояснює Надія Савчук. — Але, звичайно, людей значно більше. Їхали до нас, коли знаходили інформацію в соцмережах чи телеграм- або вайбер-групах. Усіх ми поселяли. Вони отримують і допомогу наших міжнародних партнерів, а також мешканці приносять одяг, продукти».

Міжнародна співпраця: надходить підтримка з Польщі, Канади, Латвії, Німеччини

З війною в громади з'явилися нові виклики. Окрім згуртованості, долати їх допомагає навчання і міжнародна співпраця. До повномасштабної війни громада мала досвід міжнародної співпраці. Розвивали партнерство з містом Менджизець Підляський, що в Польщі. Саме звідти надійшла перша гуманітарна допомога для українських військових і переселенців на прохання камінь-каширців.

Міський голова із заступником голови міста Менджизець Підляський Павлом Лісанчуком під час передачі гуманітарної допомоги, квітень 2022

Є зв'язки і з польською гміною Біяни Мазовецького воєводства (*зміна з пол. — громада, ред.*).

Ми до них зверталися, щоб допомогли медикаментами, зокрема знеболювальними. Уже 4 березня нам передали джгутти, ліки й усе необхідне для першої допомоги при пораненні, — розповідає Надія Савчук. — Потім ми зрозуміли, що йде весна, і, можливо, будуть підпали. Попросили в гміні Біяни пожежний автомобіль. Вони передали його безкоштовно. А ще пожежні рукави, генератори».

Канадці побували в Україні, щоб офіційно оформити співпрацю

Після початку повномасштабної війни в Камінь-Каширській громаді з'явилися нові партнерства. Через платформу «City for City» налагодили зв'язки з містами Зіндельфінген, Беблінген, що в Німеччині.

Вони Камінь-Каширській громаді вже тричі надавали гуманітарну допомогу. Це харчові продукти для переселенців, товари медичного призначення та павербанки, які ми передали Збройним Силам. А для громади передали вантажівку й генератори».

Районний секретар Роланд Бернхард з Окружного офісу Беблінгена і лорд-мер міста Зіндельфінгена г-р. Бернд Верінгер (Німеччина) передають вантажівку для громади, жовтень 2022

Громада міста Ленгфорд, що в провінції Британська Колумбія в Канаді, сама ініціювала партнерство з Камінь-Каширським. Канадці побували в Україні, щоб офіційно оформити співпрацю.

“ Вони звернулися до нашого міського голови. Потім я виходила з ними на відеозв'язок, розповідала про нашу громаду. І коли вони приїхали, то привезли бланки договорів про співпрацю. Домовилися, що надаватимуть допомогу в період війни — харчові продукти, а ще пожежно-рятувальне обладнання. Є домовленість про економічну співпрацю після завершення війни. Ми презентували наш інвестиційний паспорт. Угоду вже підписали. Можемо сказати, що маємо офіційного партнера, і допомога від нього вже надходила».

Робоча зустріч з головою муніципалітету Південне Курземе Айварсом Приєдолсом та його заступником Андрісом Янковскісом у Латвії, серпень 2022

У Латвії партнером Камінь-Каширської громади є муніципалітет Південне Курземе. Громаду місцевим депутатам презентував Віктор Пась. Договір про співпрацю підписали 28 липня 2022 року. Цей муніципалітет організував для дітей камінь-каширців відпочинок на Балтійському морі. Також партнери безкоштовно надали громаді два трактори.

Громада працювала з Міністерством розвитку громад та територій України.

“ До 24 лютого 2022 ми встигли подати заявку на кластер сільського туризму «Водні плеса Камінь-Каширщини» до Міністерства розвитку громад та територій України», — говорить співрозмовниця.

Кластери: яке майбутнє будує громада

Першим кластером у Камінь-Каширській громаді став кластер сільського зеленого туризму «Водні плеса Камінь-Каширщини».

Наразі тут працюють над створенням агрокластерів «Камінь-Каширська ягода», «Камінь-Каширська картопля» і «Камінь-Каширська сироварня». Проєкти планують реалізувати за підтримки канадських партнерів та інших донорів. Після успішного старту роботу зможуть отримати 800 жителів і понад 9 150 підсобних господарств.

“ Коли в країні війна, то прогнать криза неминуха. Тому ми взяли за реалізацію агрокластерів. Зробили підрахунки, скільки за рік можемо реалізувати продукції на внутрішні та міжнародні ринки. Наприклад, картоплі — 22 480 т, ягиг — 11 150 т, зернових — 30 тис. т, 150 т молока, а ще продукцію сироварень».

Люди почнуть збільшувати поголів'я корів, якщо буде переробка молока на місцях

“ Громада сільськогосподарська. Люди в селах ведуть господарство, але ціна молока низька, і багато хто відмовляється від корів, — проговжує пані Надія. — Якби ми відкрили ці кластери як підприємства комунальної власності, громада б отримала доходи в бюджет, а люди — заробітну плату. Можна виробляти і крафтові продукти — різні сири, мандрички (страва із сиру — рог.). Зараз жителі сіл привозять свою продукцію в місто. Збути її більше немає де. Але якщо буде переробка на місцях, то вони вироблятимуть значно більше. Наприклад, якщо є одна корова, то дві триматимуть. Почнуть збільшувати поголів'я великої рогатої худоби. Ми про це спілкувалася. Те ж саме і з вирощуванням картоплі. Саджатимуть більше, якщо матимуть, де її прогати. А ще в нас багато лісів. Ми могли б заготовляти ягоди, займатися їх переробкою. Тим паче, що на цій території раніше була розвинена сільськогосподарська кооперація, консервні цехи працювали. Ця ідея дуже гарно поєднується з туристичним кластером».

Для виробництва продукції селянам потрібне сертифіковане обладнання, пояснює пані Надія.

“ Досвід економічної співпраці з європейськими країнами в нас вже є. Також маємо підприємця, який займається міжнародними перевезеннями. Ще наш великий плюс — близькість до кордону з Польщею. Надіємося, що, коли закінчиться війна, усе реалізуємо. Для цього все маємо. Наш кластер сільського туризму «Вогні плеса Камінь-Каширщини» в травні відвідала українсько-естонська делегація спільно зі Спілкою сільського зеленого туризму. Вони були вражені, скільки всього нам вдається. Тому ми на правильному шляху — чекаємо перемогу, і далі буде ще більше».

Туризм під час війни: до чого готується громада

Розвивати туризм у громаді почали ще до повномасштабної війни: є готель на 18 місць і приватні сільськогосподарські садиби. Допомогавав з цим проєкт «Перспективи сталого розвитку сільських територій», за програмою якого навчалися місцеві спеціалісти.

“ Нашій громаді пощастило пройти відбір на цей проєкт. Після навчання ми точно знали, у якому напрямі рухатися», — говорить Надія Савчук.

Навчання восени 2021 року пройшли пані Надія як начальниця відділу проєктної діяльності та міжнародного співробітництва і її колега Микола Панасюк, начальник відділу регіонального розвитку інвестицій та туризму, а також місцева підприємця і власниця зеленої садиби Галина Мазур.

“

Пані Галина перед тим вагалася, чи створювати садибу. Участь у проєкті її дуже мотивувала. Вона поспілкувалася з іншими підприємцями і вирішила, що садибу відкриє до весни. І справді це зробила. Ми вже займаємося її промоцією. А інші жителі громади тим часом зрозуміли, що помилялися, коли думали, ніби туризм — це затратна справа і треба дуже великий стартовий капітал. Уже зараз багато хто також хоче зайнятися сільським зеленим туризмом. Попри війну люди купують хатинки й починають реконструкцію. І коли війна закінчиться, то це буде просто бум».

Зелена садиба «Там, де Добре» у Камінь-Каширському

Галина Мазур відкрила [зелену садибу «Там, де Добре»](#). Для гостей з інвалідністю та військовослужбовців Збройних Сил України проживання безкоштовне.

“

Садибу відкрила завдяки участі в проєкті «Перспективи сталого розвитку сільських територій», — каже пані Галина. Має понад 40 років досвіду у сфері громадського харчування та надання послуг. Волонтерить. — Зрозуміла тоді, з чого почати і як відкрити власну справу із сільського зеленого туризму. Мені пощастило відвідати торік у жовтні садибу в Грицівській територіальній громаді Хмельницької області в межах нашого проєкту. З того все і почалося. А після перемоги треба буде громадою розвивати наші агротуристичні кластери. Тоді і в бюджеті буде більше коштів, а в жителів зросте можливість заробітку вдома. Туристи матимуть комфортний відпочинок».

Галина Мазур пригощає своїх гостей, липень 2022

“

До участі в проєкті ми не розуміли, як до туризму підійти і як розробляти концепції, — додає Надія Савчук. — Уже під час навчання разом зі Спілкою сільського зеленого туризму підготували концепцію нашого кластера сільського зеленого туризму «Вогні плеса Камінь-Каширщини». Потім зробили відеопрезентацію нашої громади. Коли її опублікували у фейсбуку, усі були в захваті: «Невже ми живемо в такій красі?»

Водні плеса Камінь-Каширщини

Для кластера сільського зеленого туризму «Водні плеса Камінь-Каширщини» в громаді розробили програму розвитку. Кошти планувала виділити міська рада.

“ Ми виокремили кілька блоків. У першому — проведення семінарів для наших жителів, — розповідає Надія Савчук, — а ще форумів, конференцій, воркшопів, щоб члени громади отримували інформацію та навчалися. Ми надіємося, що все це проведемо, — програма на п'ять років».

Серед планів пані Надія називає участь у міжнародних конференціях, створення громадської організації кластера сільського зеленого туризму, а також проведення фестивалів «Мандричка Фест» і «Добре Фест».

“ Другий блок — розвиток туристичної інфраструктури та матеріально-технічної бази, — пояснює спеціалістка. — Наприклад, закупівля байдарок, які ми можемо пропонувати в оренду, реконструкція та обладнання нових рекреаційних пунктів на території громади. Щоб туристи могли і відпочити, і поласувати шашликами. Для цього потрібно облаштувати стоянки автотранспорту, пункти оренди туристичного спорядження і ще багато чого. У третьому блоці програми — усе, що стосується безпеки туристів. Четвертий блок — проведення маркетингової політики. Ми якраз цим і займаємося, тому що можемо робити це самотужки, і не треба залучати кошти, — пояснює експертка. — Своїми силами фільм виготовляємо, уже розробили туристичні буклети, брошури. Також планували створити 3D-тури».

Плани щодо реабілітаційного центру біля озера

Розробка кластера сільського зеленого туризму та навчання до повномасштабного вторгнення допомагають громаді в реалізації нових проєктів. Для їх втілення намагаються залучити грантові кошти міжнародних партнерів.

“ У Камінь-Каширському немає реабілітаційного центру. А для воїнів, які повернуться з війни, він буде необхідний. Тим паче в нас є озеро Добре, вода якого має цілющі властивості. Зрозуміло, що цей проєкт для бюджету громади непідйомний. Тому будемо подавати заявку на різні конкурси. Центр організуємо на базі нашої Камінь-Каширської центральної районної лікарні. Залучили лікарів, психологів. Ще необхідно докупити обладнання для соляної кімнати. Проєкт на 3 млн грн».

Центр буде корисним для всіх жителів громади, вважає пані Надія.

“ У громаді є люди, які потребують реабілітації. Зараз для цього їм треба їхати в Луцьк і не на день-два — декому й на місяць. Мало хто собі може це дозволити. Навіть просто вігирватися від сім'ї. Тому це дуже важливий соціальний проєкт».

Хочемо, щоб наша громада була комфортна

Після завершення війни в громаді сподіваються на потужний розвиток місцевого туризму.

“ Ми хочемо, щоб наша громада була комфортна для життя і бізнесу. Щоб місцеві жителі займалися сільським зеленим туризмом, щоб гості приїжджали смакувати мандричку, наші ягоди і багато чого, — розповідає пані Надія. — Тут є традиційні страви, яких немає на інших територіях. Рецепти передаються з покоління в покоління. І жителям було б добре, і туристам. Ми могли б проводити фестивалі, люди б приїжджали й отримували задоволення, відпочивали тілом і душею.

Спочатку війна нас зупинила, але зараз ми маємо вже багато напрацювань і будемо запускатися. Навчання спонукало до розробки концепцій, які зміцнюють і доповнюють туристичний кластер, інакше ми не знали б, як рухатися далі».

КОНТАКТУ

kmk.gromada.org.ua

facebook.com/profile.php?id=100066393320767

Камінь-Каширська громада: майбутній розвиток за кластеризацією

Корінець Роман Ярославович

директор Національної асоціації сільськогосподарських горадчих служб України, заступник голови Комітету підприємців АПК при Торгово-промисловій палаті України, віцепрезидент Спілки аграрних журналістів України, кандидат економічних наук, магістр державного управління

[✉ rkorinets@gmail.com](mailto:rkorinets@gmail.com) [f facebook.com/korinets.roman](https://www.facebook.com/korinets.roman)

[in linkedin.com/in/роман-корінець-20034286](https://www.linkedin.com/in/роман-корінець-20034286)

Війна та євроінтеграція змушують шукати нові підходи до організації сільської економіки, де відсутні промислові об'єкти, зате є природні ресурси та талановиті люди. Рішення про створення кластера сільського зеленого туризму «Водні плеса Камінь-Каширщини» досить логічне: 7 річок, 10 озер, 34 об'єкти природно-заповідного фонду дають конкурентну перевагу громаді. Приваблива для туристів й місцева історія: тисячолітнє місто, 76 пам'яток історико-культурної спадщини. Поліські старовинні страви — мандрички, мацик, каврух — складають основу для гастротуризму. Та й місцеві фермери здатні забезпечити туристів чи не всіма можливими видами сільськогосподарської продукції.

У громаді чимало людей облаштовують домівки для надання туристичних послуг, але кожен окремо не в змозі створити інфраструктуру для розвитку місцевої індустрії гостинності. Місцеві підприємці це розуміють і готові до об'єднання між собою, з владою, закладами науки, освіти, культури як задля підвищення конкурентоспроможності власного туристичного продукту, так і економічного розвитку громади.

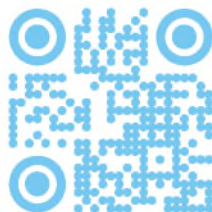
Створення кластера — це відгук на потреби людей. Важливо, що цю потребу відчула влада. Така взаємодія зацікавлених гравців — запорука сталості й успішності кластера. Звичайно, ще треба багато вчитися. Зокрема, у європейських колег, де кластеризація локальної економіки стає звичною практикою.

Додаткові матеріали на тему:

[Сайт українською мовою про кластери](#)

[Досвід одного з найкращих у світі виноробних кластерів «Para Valley»](#)

[Досвід Ельблонського туристичного кластера «Земля молока і меду» в Польщі](#)

[Європейська кластерна обсерваторія](#)

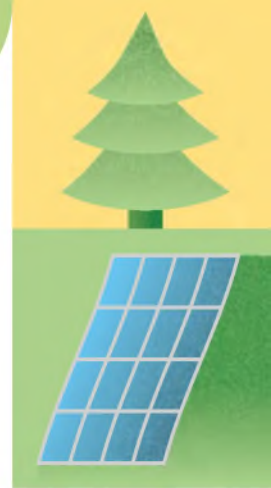

[Публікація ЄС «Розумний посібник з кластерної політики»](#)

МАЛОБІЛОЗЕРСЬКА ГРОМАДА:

окупація, сільський крафт
і жіноче лідерство

Малобілозерська сільська територіальна громада розташована у Василівському районі Запорізької області. 27 лютого 2022 року її окупували російські війська. Комусь із жителів вдалося виїхати, а хтось не міг покинути рідний дім. Залишилася і Наталія Кононенко, голова ГО «На варті», депутатка Малобілозерської територіальної громади. Вона і презентує громаду в проєкті.

ГО «На варті» працює з 2019 року. До повномасштабного вторгнення російських військ втілювала в життя екоініціативи — озеленення і прибирання територій у громаді та популяризувала крафтове виробництво серед місцевих жителів. Найбільше в організації приділяли увагу культурно-масовим заходам. Зараз вона головним чином зосереджена на волонтерстві.

У Малобілозерську громаду входять вісім сіл — Балки, Вігножине, Новобілозерка, Орлянське, Тополине, Улянівка, Ясна Поляна і Мала Білозерка, яка є адміністративним центром. Громада утворилася у 2020 році, тоді ж обрали місцеву владу. На той час тут було майже 13 тисяч мешканців, половина з яких працювала на Запорізькому залізничному комбінаті. Місцевий бюджет становив 230 млн грн. За 40 кілометрів від громади розташоване місто Енергодар і Запорізька АЕС.

З лютого 2022 року громада опинилася в окупації

Наталія Кононенко вийшла на зв'язок через ZOOM завдяки встановленому VPN. Публічну діяльність провадити не може, бо її соціальні мережі моніторять окупанти.

Ми з 27 лютого 2022 року в окупації, — розповідає жінка. — Попри це з перших днів люди збирали пожитки для нашої територіальної оборони. Не було такого двору, який би не долучився до цієї ініціативи — усі йшли й несли, що можуть. Я так пишаюся нашими односельцями! Громада згуртована як ніколи».

Війна змінила світогляд малобілозерців та об'єднала їх, вважає депутатка.

“ Раніше наша громада не жила спільним життям, кожне село було саме по собі — жодного спільного бачення. Можливо, до повномасштабної війни ми думали лише про матеріальне. Зараз у нас інші цінності — єдина Україна, розбудова нашої держави й громади, — розповідає жінка. — Це наша земля, і всі ми хочемо жити тут, збати про своїх дітей, будувати житло. І ми не готові, що нам будуть насаджувати чужі цінності. Зараз нас об'єднує війна, але буде перемога, і вона нас єднати ще більше», — зазначає пані Наталія.

Час для волонтерства та навчання

Під час повномасштабної війни увага Наталії, як і багатьох українців, змістилася на допомогу іншим і роботу задля перемоги України.

“ Я допомагаю літнім людям, відвозжу їм медикаменти, — розповідає пані Наталія. Вона турбується не лише про свою матір, а й про тих літніх жінок, чиї діти були змушені виїхати. — Також допомагаю нашому фельдшерсько-акушерському пункту медикаментами. Раніше він був закритий, але його відкрили за нашою ініціативою. Фінансування, на жаль, не вигіляли, як і медикаментів».

Також Наталія разом зі своїми однодумцями переправляє гуманітарну допомогу із Запоріжжя до окупованих територій області. Намагаються допомагати людям, які принципово не брали «допомогу» від окупантів. Каже, машини з гуманітаркою стоять у черзі на в'їзд цілий тиждень, а то й довше. Проте жінка не тільки волонтерить, а й навчається, коли є така можливість.

“ Розумію, що часу нема, — треба все встигати, і я багато чого ще не знаю, — зілється Наталія. — Тому цей час у тимчасовій окупації використовую для навчання. Хочу побудувати майбутню модель своєї роботи — перейти від інтуїтивних замальовок до конкретики. Учуся, щоб після перемоги ми вже зіяли впевнено й професійно».

Децентралізація і громада

Громаді після об'єднання вдалося пропрацювати менше ніж півтора року, доки не почалася повномасштабна війна. Великим досягненням за той період стала публічність місцевої влади, наголошує Наталія Кононенко.

“ Робота рад стала публічною, я вела прямі ефіри із засідань. Люди дивувалися: «А хіба так можна? Нам дозволяють це слухати?» — зілється пані Наталія. — Свідомість наших людей змінилася, і вони почали розуміти, у чому полягає реформа децентралізації. Стали сміливіше озвучувати свої думки та побажання старостам і голові громади. Розповідати, яким бачать майбутнє і яких змін хочуть у наших селах».

Депутатка зазначає, що для сіл громади це колосальний ривок. Ще п'ять років тому люди не знали, що мають можливість подивитися звітність про роботу місцевої ради. Зараз же вони приходять на сесії.

“ Це наші маленькі кроки на шляху до розуміння, що звичайні жителі мають бути активною частиною громади й можуть впливати на ухвалення рішень. Дуже важливо пояснювати, як люди можуть впливати на розвиток своєї громади, які існують механізми».

Попри це значна кількість проблем залишалася нерозв'язаною. Зокрема, доступ усіх жителів громади до медичних і соціальних послуг, а також питання транспорту — між селом Тополине та адміністративним центром громади не було автобусного сполучення.

“ До повномасштабної війни в мене була довга розмова з головою первинної медико-санітарної допомоги, — говорить Наталія Кононенко. — Він казав, що медпункт у селі Тополине, де мешкає 450 людей, не потрібен. Я намагалася пояснити, що часто немає транспортного сполучення, і селяни не можуть дістатися самотужки до лікаря. З 24 лютого в нас взагалі зникло будь-яке транспортне сполучення — а медпункту немає. Попри фінансові можливості для утримання, єдиний медичний заклад закрили. Це один з прикладів невдалої взаємодії з владою. Таке теж буває».

Проект «Перспективи сталого розвитку сільських територій» об'єднав громаду

У Малобілозерській громаді планували розвивати сільський туризм. Надихнув на це проект «Перспективи сталого розвитку сільських територій». Ініціаторкою стала Наталія Кононенко.

Наталія Кононенко разом з учасницями проекту «Перспективи сталого розвитку сільських територій» під час навчальної поїздки на Хмельниччину, жовтень 2021

“ Участь у проекті була подарунком долі. Пів року я жила ним — це і навчання, і спілкування з наставниками та іншими учасниками, — розповідає пані Наталія. — Я зрозуміла, що село — це колосальні можливості. З'їздила до Грицівської громади на Хмельниччині, яка ще у 90-х роках почала розвивати сільський туризм. Побачила, що їм вдалося, почула, хто чого досяг і як це працює».

Наталія та її однодумці усвідомили: у Малобілозерській громаді теж можна реалізувати туристичні проекти. Тоді вони заручилися підтримкою сільського голови й депутатів місцевої ради стосовно розвитку зеленого туризму, бо україномовні села на півдні України серед російськомовних — це перлина.

Створення фотозони до святкового концерту в честь 30-ї річниці Незалежності України, серпень 2021

“ Під час активної фази проекту громада згуртувалася, зібралося до 50 жінок. Ми обговорювали пермакультуру, крафтову справу для села. Тоді кожна зайняла нішу в нашій проєктній ідеї. А я зрозуміла, що всі вже давно готові», — проговжує жінка.

До 24 лютого серед мешканців були дискусії стосовно осередку зеленого туризму та крафтової крамниці. З керівництвом громади обговорювали реалістичність задуму, але після російського вторгнення довелося відкласти туризм до кращих часів. Наталія впевнена — після перемоги громада повернеться до цієї роботи.

“ Зараз ми спілкуємося з учасниками та учасницями проекту «Перспективи сталого розвитку сільських територій», підтримуємо одне одного, — ділиться Наталія. — До Галини Мазур, підприємиці з Камінь-Каширської громади Волинської області, збиралися цього літа в садибу. Не склалося через війну, але будуть інші літа, і ми обов'язково туди поїдемо».

Продовольча безпека: села залишилися без хліба та газопостачання

Малобілозерська громада виявилася неготовою до всіх випробувань війни. У жодному з восьми сіл немає ані власної пекарні, ані виробництва круп чи макаронів.

“ На початку повномасштабної війни ми були без хліба, ходили, як на полювання, за ним — майже як в історіях моєї баби про 1933 рік, — розповідає Наталія Кононенко. — Я розумію, що це треба виправляти. Власна пекарня не потребує величезних грошей й унікальних спеціалістів, це можуть бути звичайні люди з невеликими інвестиціями».

Якби в громаді була власна переробка сировинної продукції, це розв'язало б питання продовольчої безпеки. Також продукцію можна було б реалізовувати і в інші регіони, а це додаткові прибутки та робочі місця, вважає пані Наталія.

“ У кожному селі може бути окреме мініпідприємство, наприклад макаронне виробництво. Я вже дізнавалася в наших фермерів про пшеницю. Сьогодні ми чекаємо на макарони як на гуманітарну допомогу, тоді як могли б самі робити їх».

Малобілозерська громада повністю відключена від газопостачання. Можливі й перебої з електроенергією. Тому тут дуже відповідально готуються до зими — роблять запаси продуктів, сушать овочі для борщу, виготовляють консерви.

“ Заготовлені сухі овочі можна залити водою на вогні, і матимемо борщ. Так ми можемо не спогіватися лише на гуманітарну допомогу. Ми дякуємо кожній країні, яка долучається до допомоги нам, але за правильного підходу можемо багато чого зробити й самі».

Сільський крафт як підтримка громади

Наталія Кононенко стала чи не першою в громаді виробляти власну продукцію на продаж.

“ У мене є власний будинок, садок, теплички. Минулого літа я зрозуміла, що з продукцією щось треба робити», — розповідає пані Наталія.

Свою справу жінка почала з того, що разом з чоловіком купила дегідратор для сушіння пастили та різноманітних овочів і фруктів.

“ Пастилу роблю екологічну й без цукру. Цим можна займатися цілий рік, адже пастила виходить смачною навіть із заморожених фруктів. Я пригощала своїх подруг, і вони почали замовляти її в мене. Коли давала сину в школу на перекус, мами інших учнів просили, щоб і їхнім дітям пастилу зробила. Потім я зрозуміла, що такий смаколик можна гарно запаковувати для презенту на будь-яке свято. У мене був аншлаг перед Новим роком — я майже не спала. Ми з мамою вночі сушили та скручували пастилу».

Приготування домашньої пастили разом з сім'єю, грудень 2021

Окрім пастили, родина виготовляє фруктові та овочеві чипси. Одні з найулюбленіших — гарбузові.

Проект «Ловка лавка»

Наталія разом з подругою хочуть відкрити свою крафтову крамничку з оригінальною назвою «Ловка лавка». Продавати там планують і домашню пастилу.

“ Інколи в мене буває поганій настрій, тоді моя подруга бере зошит з назвою нашого проекту «Ловка лавка», і ми пишемо, що б хотіли бачити в майбутньому проекті. Мені це справді допомагає, — розказує жінка. — У нас у старовину говорили на щось гарне — ловке. Це слово наших бабусь: «Ой як ловко ти співаєш». Тому ми і назвали наш проект «Ловка лавка».

Наталія Кононенко з подругою виготовляють сухі борщі та пастилу в окупованому селі Тополине, липень 2022

З командою однодумців пані Наталія розробила логотип майбутнього бренду та знайшла рецепти солодошів для продажу.

Ескіз логотипу «Ловка Лавка»

“ Я поки ніби чиста гошка у створенні своєї марки: де патентувати, як ведеться бухгалтерія, який ФОП маємо відкрити. Але логотип ми вже зробили, — розповідає Наталія Вікторівна. — Також з'являються нові рецепти пастили, я пробувала готувати її з різних фруктів. Загітувала всіх сусігів сушити пастилу в домашніх умовах. У нас було 53 градуси на сонці, і пастила висихала навіть не в дегідраторі, а на вікні».

Зараз жінка в пошуках необхідної інформації для відкриття крамниці, спілкується з підприємцями та експертами в цій ніші.

Лідерство — це не бонус, а виклик

Члени ГО «На варті» стали лідерами громади в дуже непростий час. Як вдається триматися, розповідає голова організації Наталія Кононенко. Попри те, що робить дуже багато для жителів громади, лідеркою жінка себе не вважає.

“ Лідерство — це не бонус, а виклик. Ти маєш працювати 24/7 — це важко. Моя маленька громадська організація ще не робила великих проєктів, але на сьогодні отримує колосальну допомогу», — говорить Наталія.

ГО «На варті» допомагають інші організації з усієї України, з якими налагодили зв'язок у межах проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій».

“ Мені важливо, щоб люди повірили й підтримували. Це для мене успіх, — ділиться пані Наталія. — Уявіть, як важко в наших умовах зберігати ідею створення крамнички після війни й утримувати людей поряд. Але вони вірять. Кажуть мені: «Витирай сльози, і будемо працювати далі». Тому я не можу здаватися — маю йти далі й розвиватися».

В окупації складно бути лідером, переконана Наталія Кононенко.

“ У наших обставинах важко проявляти якісь лідерські якості. Навпаки — я маю ховати свою діяльність, щоб це не виглядало як лідерство. Але лідери в нас є. Я називаю так тих, хто в перспективі буде творити позитивні зміни. Бути лідером — це не значить роздавати команди, а навпаки — мотивувати. Але маємо і антилідерів».

Війна і роль жінок у громаді

Під час повномасштабної війни в Малобілозерській громаді зросла роль жінок, вважає Наталія Кононенко. Вони почали брати на себе відповідальність та активно волонтерити.

“ Я розмовляла зі своєю мамою, що, можливо, доведеться виїхати, а вона мені відповіла: «Ідьте, а я буду ліпити хлопцям вареники на передову», — говорить пані Наталія. — Кожна жінка в нас готова бути корисною, допомагати. Раніше роль жінок применшували, вони ніби були на другому плані — а могли б у громадах розв'язувати чимало проблем».

До повномасштабної війни в Наталії навіть була ідея зробити в громаді жіночу раду.

“ У нас жінки — генераторки ідей! Мені б дуже хотілося підняти роль жінки, щоб зникли стереотипи стосовно гендеру в селі».

Жіноче соціальне підприємництво: як громада бачить майбутнє

З активністю в громадській роботі Наталія Кононенко відкрила для себе та інших жителів соціальне підприємництво. На її думку, це підприємництво майбутнього, і за таким принципом будуть підтримувати розвиток бізнесу в громаді.

“ В основі цього підприємництва — розв'язання соціальних питань, а не ідея заробити побільше грошей лише для себе, — роз'яснює жінка. — Це водночас про бізнес і про подолання соціальних проблем».

На думку Наталії, саме на таких підприємствах має базуватися вся післявоєнна історія українських громад.

“ Питань, які можна розв’язати завдяки соціальному підприємству, мільйони, — продовжує Наталія. — Наприклад, у нашій громаді треба працевлаштувати жінок. Часто стикаюся зі стереотипом: «Хіба жінка в селі може бути конкурентною?» Я ніколи не думала, що про жінку в селі так можна говорити і що в місті краще. Сільським жінкам треба давати можливість учитися, бо вони мають колосальний потенціал».

Жіноче соціальне підприємство — мета Наталії на майбутнє. Вона переконана, що це може стати гарною підтримкою для жителів сіл і не тільки жінок.

Плани на майбутнє: що чекає Малобілозерську громаду після перемоги

Після війни перед жителями громади постануть нові виклики. Це і відбудова своїх сіл, і створення перспективного плану розвитку, і фізична та психологічна реабілітація. Усі питання, які відкладали в дальню шухляду, доведеться розв’язувати в нових умовах.

“ Розвиток громади — виклик номер один, — говорить Наталія Кононенко. — Війна оголила всі мінуси, над якими треба працювати, Я дуже хочу, щоб перетворення цих мінусів на плюси стало пріоритетом у майбутньому. Думаю, напрям розвитку вже зрозуміли всі — і голова, і депутатський корпус, і мешканці».

Одним з напрямів для жителів і місцевої влади буде покращення екологічної ситуації.

“ На окупованих територіях екологічна катастрофа, зокрема через численні спалювання полів із пшеницею та лісосмуг. Тому після війни в громаді обов’язково має бути штатний еколог, — каже пані Наталія. — Розвиток громади завжди повинен базуватися на поліпшенні життя людей. Вони мають бути тут щасливими й почуватися в безпеці. Над цим і працюємо».

КОНТАКТИ

ГО «На вармі»

go.navarti2019@gmail.com

facebook.com/profile.php?id=100064332572645

Малобілозерська громада: соціальне підприємництво як елемент побудови сталих соціальних екосистем

Вікторія Небрат

докторка економічних наук,
старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу економічної
історії ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»

✉ victoria_nebrat@ukr.net

Розгортання волонтерської роботи, самоорганізація та згуртування мешканців задля оборони свого краю переконує, що під час повномасштабної війни люди стали громадою не формально, а насправді.

Важливим механізмом реалізації громадянської активності є поєднання діяльності громадських організацій і місцевих органів самоврядування, як це відбулося у Малобілозерській громаді, де ГО «На варті» стала осердям згуртованості та дій. Найбільш значущими для відродження та повоєнного розвитку цієї громади будуть ініціативи з розвитку жіночого соціального підприємництва та сільського крафтового виробництва.

Досвід громади засвідчує необхідність і перспективність у масштабах усієї країни розвитку місцевого виробництва, відродження сімейних господарств як основи повоєнного відновлення територій і громад та забезпечення українцям конституційного права на якісне продовольство власного виробництва. Це відповідає суспільному тренду на подолання радянської спадщини в централізовано-економічних підходах до сільськогосподарського виробництва, відродження традицій ринковості та формування економічного демократизму, а також цілям сталого розвитку.

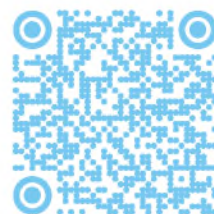
Загальною тенденцією в Україні зараз є посилення інклюзивності підприємництва та його соціального вектора. Приклад громади показує можливості соціального підприємництва як форми залучення потенціалу раніше незадіяних ресурсів (оптимізація використання домашніх господарств, продукції присадибних ділянок, зменшення втрат сільськогосподарської сировини), способу розв'язання соціальних проблем (жіноча та молодіжна зайнятість, психологічна підтримка через включення до суспільно значущої діяльності), забезпечення економічного ефекту (ринкова реалізація продукції, отримання доходу) і створення на цій основі сталої соціальної екосистеми.

Додаткові матеріали на тему:

[Про розвиток жіночого підприємництва в Україні](#)

[Приклад крафтового виробництва до і після російської окупації на Київщині: історія малого сімейного підприємства «CraftSAD»](#)

Завершальне слово

Починаючи реалізацію проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій», ми не уявляли, що це буде час «до повномасштабної війни», яку розв'язав російський агресор. Тоді ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» продовжувала втілювати в життя свою місію заради власного організаційного розвитку, спроможності допомагати як громадам, так і власникам гостинних домогосподарств. Опитування в громадах, проведення комплексних навчальних курсів і навчальних турів, видання е-журналу «Туризм сільський зелений» з порадами та рекомендаціями, зйомки навчальних відеороликів, формування онлайн-платформи з навчальними матеріалами для громад і сільського населення — це неповний перелік активностей, які ми втілювали задля реалізації проєкту.

Повномасштабна війна завадила здійснити багато задумів та ідей у цьому напрямі, зокрема такі як створення всеукраїнської мережі пілотних інформаційно-консультаційних агротуристичних осередків на базі наявних гостинних сільських садиб для популяризації успішних практик і знань у сфері сільського туризму як фактора диверсифікації сільського населення та сталого розвитку сільських територій.

Водночас ми стали іншими, злішими, згуртованішими. Сільські садиби перетворилися на прихистки для внутрішніх переселенців, волонтерство набуло іншого змісту, на передній план вийшли цінності людського життя, взаємодопомоги, зміцніла віра в ЗСУ та державу Україна.

Уже сьогодні необхідно готуватися до відновлення складових сталого розвитку сільських територій, зруйнованих війною.

Усе буде Україна!

**Володимир Васильєв,
голова ГО «Спілка сільського
зеленого туризму України»**

Ми почали роботу над першим проектом з перспектив сталого розвитку для сільських територій ще наприкінці 2019 року, не маючи уявлення, які виклики та історичні події очікують нас й учасників попереду. Майже одразу після початку проектних активностей спалахнула пандемія COVID-19, і всі почали вчитися взаємодіяти онлайн. Той період змусив швидко опанувати онлайн-інструменти для навчання і роботи, що врешті вилилося в повноцінний відкритий онлайн-курс, перший на подібну тематику в Україні, — [«Екопрактики для сільського господарства і громад»](#), який у сучасному контексті актуальний для планування зеленої відбудови й розвитку громад.

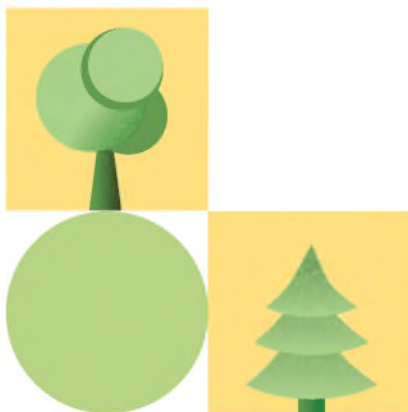

Водночас у 2021 році, коли живі зустрічі знову стали можливими, разом з представниками громад ми реалізували унікальну ініціативу — експедицію «У пошуках чистої води». Громадський моніторинг вод відбувся в 14 громадах десяти областей країни. У 2022 році, попри виклики, ми продовжили цю ініціативу й допомогли провести аналізи ще шістьом громадам у трьох областях.

Наявність даних про стан довкілля, можливість прогнозувати його тенденції в конкретній громаді важливі для стратегічних рішень і дій на місцевому рівні. А знання про конкретні екологічні практики допоможуть досягти цілей сталого розвитку в цих спільнотах.

Зараз, переживаючи військову агресію з боку Росії, ми вже готуємо себе й громади до відбудови. Усвідомлюємо, що мусимо відбудуватися кращими, зеленішими, сталішими.

Окреме досягнення проекту та частини учасників — це їхня проактивна участь на різних стадіях його реалізації, адже з окремими представниками громад ми розпочали роботу ще у 2020 році, вона триває і зараз, і, впевнена, що й надалі ці зв'язки зберезуться. А згуртованість окремих спільнот, активістів, здавалося б, у найтемніші часи — надихає і переконує в перемозі майбутнього над минулим.

Анна Данилюк,
експертка зі сталого розвитку сільського господарства і громад, ГО «Екодія»

Жорстока війна разом з великими людськими й матеріальними втратами продемонструвала потенціал децентралізації для згуртування українців. Взаємодія органів місцевого самоврядування і самоорганізованого населення стала фундаментом територіальної оборони й допомоги ЗСУ, основою організаційних заходів збереження життєдіяльності громад, розміщення в них переселених осіб, продовольчого самозабезпечення та постачання харчових продуктів у міста та на території бойових дій. Досвід, набутий Україною за час повномасштабної війни, свідчить про беззаперечну перевагу самоорганізації населення для децентралізованого розвитку сільських територій в економічному, екологічному та соціальному просторі в післявоєнний період.

Саме тому ця публікація — вельми значуща та своєчасна. В інтерв'ю можна віднайти конкретні шляхи й механізми самоорганізації населення, налагодження ефективної взаємодії, забезпечення підтримки низових ініціатив, консолідації зусиль, активів і дій людей в екстремальних умовах. Таким чином, принципи, які свого часу були закладені в основу проведення в Україні реформи децентралізації, в умовах воєнного стану й повоєнної відбудови повинні бути не просто збережені, але й розвинуті.

проф. Олена Бородіна, завідувачка відділу економіки та політики аграрних перетворень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», голова Координаційної Ради Української мережі сільського розвитку

Один з основних результатів нашого проєкту — успішний досвід міждисциплінарної співпраці та налагодження стійких зв'язків між різними суб'єктами у сфері сталого розвитку сільських територій.

Наша проєктна команда змогла охопити різні аспекти цієї тематики, насамперед завдяки співпраці з громадськими організаціями різних напрямів — екології, соціально-економічного розвитку сільських територій та зеленого сільського туризму, а також залученню зовнішніх експертів та експерток. У німецької неурядової організації «Austausch e. V.» ми запозичили формати обміну міжнародним досвідом і мережування організацій і громад задля сталої співпраці.

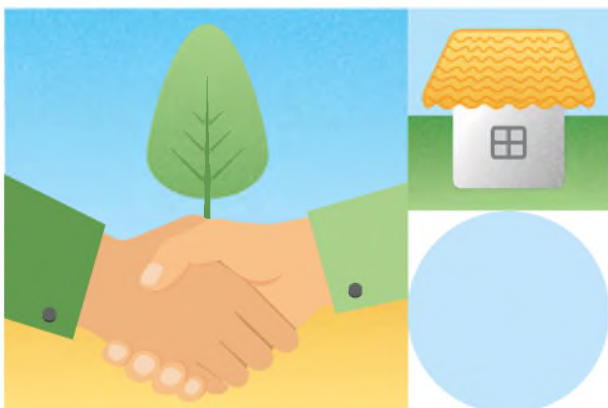

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого цей досвід, наші зв'язки в команді проєкту та з представниками і представницями громад відіграли важливу роль. Ми змогли продовжити роботу, підтримувати одне одного та визначити пріоритети діяльності й реалізувати проєктні активності. Підтримка нашого донора, Федерального Міністерства закордонних справ Німеччини, у межах програми «Civil Society Cooperation» була надзвичайно важливою для нас.

У ці важкі часи дуже цінно об'єднувати зусилля та продовжувати працювати над релевантними темами, адже війна має багато аспектів і рівнів. І роль громадянського суспільства зараз важлива як ніколи.

Досвід, який ми проживаємо зараз, — історичний, і саме він формує нове сильне суспільство.

Героям слава!

**Олеся Мороз,
координаторка проєкту
«Перспективи сталого
розвитку сільських територій»,
ГО «Austausch e. V.»**

Публікація підготовлена в межах проєкту «Перспективи сталого розвитку сільських територій». На території України проєкт «Перспективи сталого розвитку сільських територій» реалізується ГО «Екодія» разом з ГС «Українська мережа сільського розвитку» та ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» у співпраці з ГО «Austausch e. V.» і за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина. Погляди, наведені в цьому документі, є позицією авторів і необов'язково мають трактуватися як офіційна думка донорів.

екодія
ecoaction.org.ua

ГО «Центр екологічних ініціатив «Екодія» — це громадська організація, яка об'єднує експертів та активістів навколо ідеї збереження довкілля через вплив на ухвалення рішень. Екодія веде боротьбу за енергоефективність, відновлювану енергетику, протидію зміні клімату, за чисте повітря для всіх, розвиток сталого транспорту й сільського господарства України.

ecoaction.org.ua

ГС «Українська мережа сільського розвитку» — це громадська спілка, яка формує платформу для взаємного навчання та обміну знаннями й досвідом з метою підвищення якості, ефективності, продуктивності наявних ресурсів сільського господарства й села в інтересах сільського населення та сталого розвитку сільських територій країни.

urdn.org

ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» — це громадська організація, яка працює в інтересах власників гостинних засобів розміщення в сільській місцевості та їх споживачів. Спілка орієнтована на забезпечення їх актуальною інформацією про успішні практики, можливості, нормативно-законодавчі норми та лобювання створення сприятливого середовища для сталого розвитку. Організація прагне зробити ринок відпочинку в українському селі якісним, безпечним і різноманітним відповідно до власних стандартів та етики діяльності.

greentour.com.ua

«Austausch e. V.» — це міжнародна неурядова благодійна організація, яка працює у сфері освіти, демократії, екології та прав людини. «Austausch e. V.» об'єднує людей та організації, створює мережу громадських структур і реалізує проєкти співпраці та взаємодії з волонтерами, науковцями, молоддю, державними службовцями, журналістами та іншими цільовими групами.

austausch.org

Партнери проєкту:

За фінансової підтримки:

CIVIL
SOCIETY
COOPERATION

Авторки ідеї та координаторки проєкту —

Олеся Мороз, Ірина Околович

Координація — Агенція медійного росту [АБО](#),

координаторка проєкту Ольга Коротенко

Розробка матеріалів — Ірина Патлатюк

Редагування — Мар'яна Добоні

Розробка візуального стилю проєкту —

Катерина Пахомова

Дизайн та верстка — Віталій Короліщук

Друк — ТОВ «Перша Чесна Друкарня», м. Київ

У публікації використані фото, надані громадами, і з відкритих інтернет-джерел.

© При використанні матеріалів обов'язково посилатися на проєкт «Перспективи сталого розвитку сільських територій»

Перспективи
сталого розвитку
сільських територій

Київ – 2022